

**UGARSKI POVJESNIČAR NIKOLA (MIKLÓS) ISTVÁNFFY
(1538.–1615.) I NJEGOVO DJELO *Historiarum de rebus Ungaricis*
U HRVATSKOJ HISTORIOGRAFIJI**

Iva MANDUŠIĆ, Zagreb

U radu se analizira život ugarskoga povjesničara Nikole (Miklósa) Istvánffyja i njegovo djelo Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV ab anno 1490. ad annum 1605. Korišćeni u radu svu raspoloživu literaturu i izvore, autorica je ukazala na nedovoljno isticanu povezanost autora s Hrvatskom te slijedom toga i neistraženost hrvatske sastavnice njegova djela. Analizirajući Istvánffyeve opise hrvatskih prilika u XVI. st., nastojala je dati svoj prilog istraživanju starije hrvatsko-ugarske historiografije i ranoga novog vijeka. U radu se ukazalo na dosad nedovoljno istražen Istvánffyjev utjecaj na kasnije pisce (Jurja Rattkaya, Pavla Rittera Vitezovića i Baltazara Adama Krčelića), kao i na Istvánffyjev utjecaj na novija povijesna istraživanja, koja su se služila samo pojedinim fragmentima djela. Autorica je analizirala Istvánffyjev prikaz hrvatskoga društva XVI. stoljeća na primjeru Zagrebačke biskupije, sagledavajući njegove opise prostora, događaja i pojedinaca iz života tada najveće hrvatske biskupije.

KLJUČNE RIJEČI: *Istvánffy, rani novi vijek, hrvatska historiografija, Zagrebačka biskupija, Juraj Drašković.*

Nikola (Miklós) Istvánffy¹ autor je monumentalnoga povijesnog pregleda *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV ab anno 1490. ad annum 1605.*, izdanoga u Kölnu 1622., u kojem je kronološkim redom obradio najvažnije događaje iz europske povijesti svoga doba, od smrti Matije Korvina do Matije II. Habsburgovca, usmjerivši pozornost zbivanjima na političkom i vojnom planu u Ugarskoj. O hrvatskoj povijesti u Istvánffyjevom djelu u hrvatskoj se historiografiji pisalo vrlo malo. Iako je autor bio pripadnik ugarskoga političkoga i kulturnoga vrha, zbog tematskoga prostora koji dijeli s drugim hrvatskim autorima i znanstvene suradnje s njima, njegova pripadnost hrvatskom historiografskom krugu nije upitna, a kasniji su autori preuzeli mnoštvo njegovih opisa. U svoje historiografske pre-

¹ Budući da je njegovo djelo pisano latinskim jezikom, u radu ćemo navoditi latinski oblik njegova imena *Nicolaus*, odnosno njegovu hrvatsku varijantu *Nikola*.

glede uvrstavaju ga gotovo svi hrvatski povjesničari, koji njegovo djelo ističu kao vrijedan izvor za hrvatsku povijest na prijelazu XVI. u XVII. stoljeće, uz napomenu kako će pravo istraživanje njegova opusa tek uslijediti.² No, unatoč čestom citiranju, ono je sve do danas ostalo nedovoljno obrađeno i nedovoljno kritički ocijenjeno. Stoga ti kratki pregledi predstavljaju ponajprije poticaj za proučavanje.

Istvánffyjev život također je prilično dobro istražen. Zbog stalne nazočnosti u javnom životu države i zbog brojnih službenih dokumenata kojima je bio autor ili potpisnik, istraživačima je na raspolaganju brojna građa u mađarskim, hrvatskim ili austrijskim arhivima. Naposljetku, kao pisac je bio cijenjen još za života te su suvremeni biografi ostavili zapise koji nam rasvjetljavaju okolnosti u kojima je nastajalo ovo djelo, koje je do danas postalo nezaobilaznim u proučavanju povijesti srednje i jugoistočne Europe u ranome novom vijeku.

U radu na ovoj temi naišli smo na mnoštvo građe koja rasvjetljuje pojedine aspekte Istvánffyjeva života u Hrvatskoj. Dokumenti koji se tiču njegovih službenih dužnosti te oni koji ga kao hrvatskoga velikaša bilježe u radu Hrvatskoga sabora i svjedoče o njegovu sudjelovanju u državnim povjerenstvima – poput onoga koje je rješavalo spor između bana i zagrebačke općine 1580., koje je vodilo brigu oko kraljevskih prihoda i krajiških utvrda 1588., te onoga koje je provodilo ubiranje ratnoga poreza 1593. – nalaze se u Hrvatsko-me državnom arhivu³ i manjim dijelom u Arhivu HAZU-a. U HDA-u pohranjena je i građa koja se tiče Istvánffyjeva privatnoga života, a koja se zbog njegove povezanosti s više hrvatskih plemićkih obitelji nalazi u njihovim obiteljskim fondovima (Drašković, Oršić, Sermage) te spisima zagrebačkoga isusovačkog kolegija. Iz nje doznajemo podatke o njegovoj obitelji i posjedima koje je baštiniio i donirao, kao i o sudbini njegove vrijedne knjižnice.⁴ U Zbirci rijetkosti NSK-a u Zagrebu dostupan je i dio njegove privatne korespondencije. Riječ je o pismima koje je Istvánffy izmjenjivao s Grgurom Petthöm (1565.–1629.)⁵, ugarskim povjesničarom i hrvatskim vlastelinom, hrvatskim zastupnikom na ugarskim saborima 1607.–1622., autorom povijesnoga djela *Rövid magyar krónika*, te jednom pismu Istvánffyjeve kćeri Eve istoj osobi.

Samim Istvánffyjem više se bavila mađarska historiografija; iscrpno su ga obradili Károly Bóta 1938. (*Istvánffy Miklós*) i Henrik Fodor 1940. (*Istvánffy Miklós histórijának forrásai*). Njegovim književnim radom i pojedinostima iz života temeljitije se bavio Jozsef Holub 1909.⁶ i ponovno 1935. u suradnji s Lászlóm Juhászom kao priređivač Istvánffyjeve zbirke pjesama.⁷ Analizom djela, osobito pojedinostima važnim za mađarsku povijest,

² Ferdo ŠIŠIĆ, »Hrvatska historiografija od XVI do XX stoljeća«, *Jugoslovenski istoriski časopis*, I/1935., str. 22–51, II/1936., str. 16–48; Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija*, Zagreb, 2004.; *Hrvatska i Europa*, sv. 3., *Barok i prosvjetiteljstvo*, Zagreb, 2003.

³ Tu građu, kao i onu iz ostalih arhiva, ponajviše u Budimpešti i Beču, objavio je Ferdo ŠIŠIĆ, *Acta comitalia Croatiae, Dalmatiae, Sclavoniae, IV.*, u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Zagreb, 1917.–1918.

⁴ HDA: Fond Oršić, k 4, 13, 16.; Fond Drašković k 8, 11, 12, 24, 29, 34, 41; Fond Sermage k 65., *Acta Collegii Zagrabienensis*, fasc 8, 14, 23.

⁵ Vinica, 19. V. 1599. sign. R 4890; Vinica, 22. V. 1599., sign. R 4889; Grguru Petho, Vinica 6. XI. 1615., sign. 6445b.

⁶ Jozsef HOLUB, *A Kissaszonfalvi Istvánffy-csalad*, Turul, tom. XXVII, 1909.

⁷ Introductio. U: *Carmina*, Lipsiae, 1935., str. III–VIII.

bavio se Szekely Gyorgy u predgovoru mađarskoga izdanja djela 1962. i 2001. (*A XVI. századi Magyarország es Istvánffa történetirása*).

U hrvatskoj historiografiji podatke o njegovu životu i radu prvi je ukratko iznio Ivan Kukuljević Sakcinski u svom radu *Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita živivši u prvoj polovini XVII. vieka*.⁸ Na njega se nastavlja Vjekoslav Klaić u svome temeljnom djelu *Povjest Hrvata*,⁹ a njegovi podatci poslužili su kao predložak svim enciklopedijskim prikazima od 1954. do druge polovine XX. st.¹⁰ Novijega je datuma članak u Hrvatskome biografskom leksikonu iz 2005.,¹¹ koji upućuje na brojnu literaturu o Istvánffyju i njegovu djelu.

Istvánffyjev život

Istvánffyjev život razmjerno je dobro istražen, što možemo zahvaliti njegovu ugledu još za života. Njegov prvi poznati životopis pojavljuje se u izdanju njegova djela objavljena 1758. u Beču, Pragu i Trstu. Cjelovit životopis donosi i Baltazar Krčelić u svom djelu *Scriptorum ex Regno Sclavoniae a seculo XIV. usque ad VII. inclusive Collecti* (Varasdini, typis Joan. Thomae Trattner, 1774.).¹² U arhivima u Hrvatskoj također postoji građa koja rasvjetljava pojedine aspekte njegova života; ondje je, između ostalog, i genealogija njegove obitelji (HDA, Fond obitelji Sermage, kutija 65). U ljetopisu nepoznata autora iz XVII. st. pod naslovom *Notationes rerum memorabilium*¹³ (Šišić ga naziva *Trakošćanskim ljetopisom*) sadržano je dosta podataka o članovima njegove obitelji.

Prema svemu dostupnom, saznajemo da se Istvánffy rodio 8. XII. 1538. u mjestu Kíasszonyfalva u okolici Pečuha kao potomak ugledne plemićke obitelji podrijetlom iz Baranje. Njegov djed István (Stephanus) bio je visoki službenik na dvoru Matije Korvina. Njegov otac Pál (Paulus) školovao se u Pečuhu i Padovi, nakon čega je sudjelovao u obrani zemlje od Turaka, točnije u bitci kod Mohača 1526., u kojoj je sudjelovao i naposljetku poginuo Istvánffyjev brat János (Ivan).¹⁴ Otac je ondje bio zarobljen i potom oslobođen, nakon čega se posvetio književnosti. Autor je romantične pripovijesti *Volter és Griseldis*, tematski utemeljene na Petrarkinoj noveli, napisane u čast ženidbe Ivana Zapolje, kojega je podupirao u njegovoj borbi za prijestolje. Navodno je posjedovao i rukopis Bonfinijeva djela *Rerum Hungaricarum decades IV.*, na temelju kojega je to djelo prvi put tiskano 1543.,¹⁵ što je već u mladosti zasigurno utjecalo na Istvánffyjevo

⁸ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, »Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovici XVII. vieka«, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, 9 (1868.), str. 152–343, 10 (1869.) str. 1–142.

⁹ Vjekoslav KLAJĆ, *Povjest Hrvata*, Zagreb, 1899.; ovdje ćemo se služiti izdanjem iz 1975., pod naslovom *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, svezak V. passim, osobito 714–715.

¹⁰ Istvánffy Miklós, *Enciklopedija Jugoslavije*, svezak 4, 1960., str. 399–400.

¹¹ Iva MANDUŠIĆ, Istvánffy Miklós, *Hrvatski biografski leksikon* (dalje HBL), 6., 2005., str. 58–59.

¹² NSK, Zbirka rijetkosti, sign. R II F-8 o-17, str. 33–35.

¹³ Original ljetopisa nalazi se u HDA, fond obitelji Drašković, a objavio ga je F. ŠIŠIĆ, »Dva ljetopisa XVII. vijeka«, *Starine*, sv. 36., 1918., str. 353–367.

¹⁴ Uz ostale koji su poginuli spominje ga S. BRODARIĆ u opisu bitke: *Mohačka bitka 1526.*, Vinkovci, 1990., 55.

¹⁵ Emma BARTONIEK, *Fejezetek a XVI–XVII. századi Magyarország történetírás történetéből*, Budapest, 1975., 341; Marianne D. BIRNBAUM, *Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth century*, Zagreb–Dubrovnik, 1993., str. 310, 462.

zanimanje za povijest. Obitelj se zbog ratne opasnosti i gubitka imetka uslijed turskoga napredovanja 1543. preselila u Siget. Otac ga je potom poslao na dvor ostrogonskoga nadbiskupa Petra Vardaya, a nakon njegove smrti 1549. postao je štićenikom Nikole Oláha, prije zagrebačkoga, tada egerskoga biskupa, koji mu je bio učiteljem i mentorom cijeloga života.¹⁶

Oláh je Istvánffyja poslao o svom trošku na humanističke studije u Bolognu i Padovu, gdje je proveo pet godina učeći europske jezike i susrećući se s književnim autoritetima. Nakon svršetka studija 1556. odlazi u službu Nikole Zrinskoga u Siget. U to je vrijeme započela Istvánffyjeva fascinacija Zrinskim, kojeg je, uz Matiju Korvina, smatrao najvažnijom osobom ugarske i hrvatske povijesti uopće (*»Pannoniae decus et patriae spes.....«*).¹⁷ Na njega će se također osvrnuti na mnogo mjesta u svom djelu. Potom je deset godina (1558.–1568.) proveo kao tajnik svoga mentora Oláha, koji je 1553. postao ostrogonskim nadbiskupom, te se u tom periodu dobro upoznao s prilikama u visokim crkvenim krugovima. Svojim stavovima o purizmu katoličke vjere, jačoj crkvenoj disciplini i utemeljenju novih škola Oláh je veoma utjecao na Istvánffyja, što će poslije doći do izražaja u njegovu političkom i kulturnom djelovanju.

Uvidjevši njegovu erudiciju te poznavanje brojnih europskih jezika i turskoga, kralj Maksimilijan II. angažirao ga je 1572. kao savjetnika za diplomatska pitanja svom sinu Rudolfu II., čime je započela Istvánffyjeva karijera u službi Habsburgovaca, kojima će ostati odan do kraja života. Uslijedile su brojne državne dužnosti: od 1576. tajnik je kraljevskoga vijeća, 1581.–1608. vicepalatin i sudionik mnogih konvencija i izaslanstava. Za Hrvatsku su zanimljiva sudjelovanja u povjerenstvima za rješavanje sporova između bana i zagrebačke općine 1580., za brigu oko kraljevskih prihoda i krajiških utvrda 1588. te za ubiranje ratnoga poreza u Slavoniji 1593. Godine 1605. i 1607. član je saborskih izaslanstava nadvojvodi Ferdinandu u Graz, koja nastoje očuvati povlastice Hrvatskoga kraljevstva.

Osobno je sudjelovao u borbama protiv Turaka kraj Petrinje 1596. te bio jedan od potpisnika mira na ušću rijeke Žitve 1606. Kada su 1608. održani novi izbori za ugarskoga palatina, Istvánffy je kao dugogodišnji vicepalatin očekivao da će biti izabran na tu dužnost, no teško se razočarao kad je pobijedio njegov dugogodišnji protivnik István Illésházy. Porazhen u političkoj borbi, doživio je moždani udar¹⁸ te se odlučio povući iz javnoga života i nastaniti na svom posjedu Vinici kraj Varaždina. Ondje se na poticaj prijatelja posvetio povijesti i književnosti.

¹⁶ Ugarski humanist rumunjskoga podrijetla Oláh (1493.–1568.) bio je jedan od organizatora protureformacije u Ugarskoj i jedan od utemeljitelja ugarskoga visokog školstva. Nakon različitih visokih crkvenih dužnosti, bio je 1526. pozvan na dvor kralja Ludovika II., a njegovi su glavni radovi *Hungaria sive de originibus gentis, regni, situ, divisione, habitu atque opportunitatibus*, prvo djelo u kojem se govori o jedinstvu roda i jezika Rumunja iz Vlaške, Moldavije i Transilvanije, *Chronicon*, u kojem opisuje zbivanja od krunidbe kralja Matijaša do krunidbe kralja Ferdinanda I., i *Atila*. O njemu podrobnije u zborniku *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., 239–240, i BIRNBAUM 1993., 155–211.

¹⁷ N. ISTVÁNFY, *Carmina*, Lipsiae, 1936., 32, 1; početak epitafa Nikoli Zrinskom.

¹⁸ Emilij LASZOWSKI, »Grad Vinica«, *Prosvjeta*, 7 (1899.) 14, str. 438. Laszowski navodi da je udar doživio 1608. pri krunidbi kralja Matije II. u Požunu.

Slika 1: Nikola Istvánffy 1575. g., Grafička zbirka HDA

U historiografiji postoje različita mišljenja o tome kako je Istvánffy došao do posjeda u Hrvatskoj, no neprijeporno je da je Vinica u njegovu posjedu od 1566. te da je vlasništvo nad starim gradom (utvrdom) dijelio s obitelji Thuróczy.¹⁹ Kao njezin gospodar, Istvánffy je 1580. ishodio od kralja Rudolfa II. privilegij za održavanje sajma na dan sv. Petra i Pavla (29. lipnja) te gradu 1581. potvrdio nove povlastice.²⁰ U župnoj crkvi sv. Marka u Vinici dao je izgraditi kapelu sv. Andrije i obiteljsku grobnicu u kojoj je 1615. i on sam pokopan, a na pročelju župnoga dvora i danas se nalazi nadgrobna ploča s grbovima obitelji Istvánffy i Bot od Bajne.²¹ Nakon njegove smrti Vinicu su naslijedile njegove kćeri Uršula,

¹⁹ Obitelj Thuróczy doselila je iz Turčanske županije u Slovačkoj. Bernardin i njegov sin Ivan bili su hrvatski podbanovi; Benedikt se istaknuo u bitci kraj Siska 1593. te 1615.–1616. bio hrvatski ban (RATTKAY 2001., str. 246–247).

²⁰ Emilij LASZOWSKI, »Dvije listine za povijest Vinice kod Varaždina«, *Vjesnik Kr. državnog arkiva u Zagrebu*, 3 (1928.), str. 190–194.

²¹ Natpis je objavio Ivan KUKULJEVIĆ SAKSICNSKI, *Nadpisi sredovječni i novovjeki*, Zagreb, 1891., str. 309. Sadašnji izgled ploče ne odgovara izvornom zbog odluke današnjega župnika, koji je, usprkos preporuci konzervatora, ploču premazao neodgovarajućom bojom te doveo u pitanje njezinu sudbinu.

Eva i Katarina. U zapisniku kanonskih vizitacija Varaždinskoga arhidakonata 1638. godine zabilježene su njegove graditeljske intervencije u crkvi.²²

Iz Trakošćanskoga ljetopisa saznajemo pojedinosti o rođenju, ženidbi ili smrti pojedinoga člana njegove obitelji. Kako su se njegove kćeri udale za pripadnike uglednih plemićkih obitelji – Uršula za Ivana Lipcheja, Eva za Ivana Draškovića, a Katarina za Jurja Keglevića, brojni Istvánffyjevi potomci bili su važan dio hrvatskoga društva u kasnijim stoljećima.

Povezanost s Katoličkom crkvom

Istvánffy je bio protivnik protestantizma i podupiratelj politike Habsburgovaca; u slijedjenju »prave«, katoličke vjere vidio je temelj moći i slave te je vjerovao da je spoj vjere i discipline jedini način da država doživi uspon. Stoga je Habsburgovce smatrao jednim vladarima koji su sposobni oduprijeti se turskom prodoru u Europu i očuvati katoličanstvo. Svojim političkim djelovanjem zauzima se za očuvanje prava katolika u Ugarskoj i Hrvatskoj te se aktivno uključio u katoličku obnovu, osobito podupirući isusovački red, koji je u tom procesu imao istaknutu ulogu. Začetci njegove povezanosti s isusovcima sežu do vremena njegove službe kod Oláha, koji je još 1561. pozvao taj red u Ugarsku kako bi povoljno djelovao na vjerski život.

Na saboru u Požunu 1604. Istvánffy je, uz svoga zeta bana Ivana Draškovića i Tomu Erdődyja, predvodio hrvatsko poslanstvo koje se protivilo ugarskim i erdeljskim zahtjevima za slobodom vjeroispovijesti. Kada je kralj Rudolf II. pri sankcioniranju saborskih zaključaka dodao odredbu (XXII. članak) kojom se protestantima zabranjuje naseljavanje, propovijedanje i stjecanje nekretnina, to je u Ugarskoj izazvalo plemićki ustanak pod vodstvom Istvána Bocskaya, kojega je, među ostalima, podupirao Illésházy. U Ugarskoj je sporni članak ukinut 1606., a Hrvatski je sabor 16. siječnja 1608. izglasao isti zaključak: jedino se katoličkoj vjeri priznaje pravo djelovanja u Hrvatskoj i Slavoniji. Taj je saborski zaključak bio jedan od glavnih zakona koji su Hrvatsku razlikovali od Ugarske što se tiče protestanata, a brigu o njegovoj provedbi Hrvatski je sabor povjerio zagrebačkom biskupu Šimunu Bratuliću.

U okviru katoličke obnove isusovci su u Hrvatsku bili pozvani 1606. zalaganjem biskupa Bratulića, koji je zbog manjkave naobrazbe redovnika podupirao njihov kulturno-prosvjetni rad, a veliku je energiju usmjerio i na borbu protiv protestantizma. Novopridošlom redu dao je na upotrebu bivši dominikanski samostan s crkvom sv. Katarine, želeći potaknuti plemstvo na slične akcije. Tom pozivu odazvao se i Istvánffy; on je potpomogao njihov dolazak osiguravši im prihode za uzdržavanje te tako postao prvim donatorom isusovačkoga kolegija koji nije pripadao crkvenim krugovima. Ta je gesta potaknula i druge pripadnike plemstva da podupru njihovo kulturno-prosvjetno djelovanje. Godine 1609. darovao im je svoju kuriju u Paukovcu (Pavkovrh, Pauli mons, Pavlov vrh) i svoje dijelove posjeda Belovar, Hrašćan, Vukovje, Banjaselo, Laktec, Glavnica i Križešćec,

²² *Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad)biskupije*. Zagreb, 1989. (priredili Metod Hrg i Josip Kolanović).

zajedno s dva kmeta, šumama, livadama, poljima i svim davanjima.²³ Posredovanjem biskupa Bratulića Istvánffy je zagrebačkim isusovcima oporučno ostavio i dio svoje knjižnice, o čem govore kronike isusovačkoga kolegija.²⁴ U njima je još zabilježeno da su ga na viničkom posjedu 1612. posjetili isusovci Stjepan More i Ivan Špišak kako bi mu zahvalili i duhovno ga utješili te da je 1615. umro prvi dobročinitelj njihove ustanove, upravo u vrijeme dok su dvojica redovnika boravila ondje kao misionari pa su mu podijelili posljednju pomast.²⁵

Dio knjižnice koji je ostao u obiteljskom vlasništvu naslijedili su potomci Eve Istvánffy i Ivana Draškovića, a tom se ostavštinom služio i Draškovićevev štićenik Juraj Rattkay pri pisanju svoga djela o banovima. O daljnjoj sudbini knjižnice saznaje se od Jurja Zrinskoga, koji je 1624. izjavio da se nalazi u posjedu Jurja Draškovića (1599.–1650.).²⁶ Kukuljević pak navodi da je knjižnicu po majci Evi naslijedio Jurjev brat Ivan (1603.–1648.).²⁷

Nakon što je 1773. ukinut isusovački red, njegova je imovina prešla u državne ruke. Većina literature donosi podatak da je nakon prestanka djelovanja isusovačkoga reda Istvánffyjeva knjižnica bila prenesena u Sveučilišnu knjižnicu u Budimpešti. Taj je navod pojednostavljen i samo djelomično točan, jer je rukopisna ostavština većinom pripala obitelji, dok se drugi dio knjižnice s vremenom raslojio i tek nakon dugoga puta jednim dijelom našao u Budimpešti.²⁸

Kao donator, Istvánffy je 1844. zabilježen u zbirci portreta dobročinitelja knjižnice. Godine 1876. portreti su se nalazili u dekanatu Pravnoga fakulteta, a i današnji Pravni fakultet vlasnik je Istvánffyjeva portreta, djela nepoznatog autora oko 1600.²⁹ Na njemu je prikazan kako u ruci drži papir s natpisom DONATIO PAVKOVERH, a u pozadini slike nalazi se njegov plemićki grb.

²³ HDA, fond obitelji Drašković, k. 12, fasc. 30, br. 17; HDA, Acta SJ Zagreb, fasc. 8, br. 4; fasc. 14, br. 1. uz taj podatak F. Buntak navodi godinu 1610., no te je godine kralj Matija II. potvrdio njegovu darovnicu. Franjo BUNTAK, *Povijest Zagreba*. Zagreb, 1996., str. 413.

²⁴ Franjo FANCEV, »Grada za povijest školskog i književnog rada isusovačkoga kolegija u Zagrebu«, *Starine JAZU*, 1934., str. 35; također i E. LASZOWSKI, »Povijest zagrebačkih isusovaca od g. 1608.–1618.«, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, 15 (1913.), str. 173.

²⁵ FANCEV 1934., str. 37, 32, 61; Mijo KORADE, »Dobro zagrebačkoga kolegija Paukovec«, *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti*, Zagreb, 2003., 61.

²⁶ HDA, Arhiv obitelji Drašković, k. 12, fasc. 30, br. 35.

²⁷ KUKULJEVIĆ 1868., str. 183.

²⁸ Više o sudbini knjižnice pisali su Eva VERONA, »Prinosi povijesti Sveučilišne knjižnice u Zagrebu u prvom razdoblju njena života (1607-1773)«, *Zbornik zagrebačke Klasične gimnazije*, Zagreb, 1957., 362; Istvan MONOK, »Zrinyi Miklós könyvtára és a többi horvátországi magángyűjtemény«, *Adalékok a 16-20. századi magyar művelődés történetéhez*. Budapest, 1987., 55–63, i Iva MANDUŠIĆ, »O Istvánffyju, Vinici, isusovcima i knjižnici«, *Biobibliografica*, 1. Zagreb, 2003., 91–102.

²⁹ *Pravni fakultet u Zagrebu 1776-1996.*, Zagreb, 1996., str. 2–3.

Slika 2: Portret Nikole Istvánffyja, nepoznati autor oko 1600.,
Pravni fakultet u Zagrebu

Povijesni kontekst nastanka djela

Intenzivni osvajački pohodi Osmanlija na hrvatskim su prostorima u XVI. st. doveli do raseljavanja stanovništva i teškoga gospodarskoga stanja. Stoga nije neobično što su baš na ovom prostoru počele akcije tiskanja knjiga, brošura i poslanica, u kojima se pozivalo na borbu protiv Osmanlija, kojima se nastojalo ojačati već prilično oslabljen duh kršćana. Ta djelatnost nije bila obilježje samo hrvatske književne kulture – slične su se akcije javljale i u drugim srednjoeuropskim zemljama, koje su bile neposredno izložene ratnim opasnostima, ali su u Hrvatskoj u XV. i prvoj polovini XVI. st. takvi književni žanrovi bili od posebne važnosti, jer su osobito dobro odražavali duhovnu klimu vremena. Zbog poseb-

nih političkih uvjeta i blizine Osmanlija hrvatski i ugarski humanisti bave se specifičnim nacionalnim temama; pritom se stvorilo uvjerenje o posebnoj misiji ostataka hrvatskih (i ugarskih) zemalja, sažeto u pojmu *antemurale christianitatis*.³⁰

Tema turskih osvajanja ušla je, osim u protuturske govore, poslanice i liriku, i u epiku i historiografsku literaturu. Pišući svoje djelo, Istvánffy je nastojao predstaviti Ugarsku kao stožer obrane, a njezine vladare, prije svega Habsburgovce, kao zaštitnike katoličanstva na tom prostoru te se takvim pragmatizmom uklapa u ranonovovjekovnu humanističku historiografiju. Poticaj za taj rad dao mu je prijatelj kardinal Petar Pázmány, koji je bio ključna osoba mađarske protureformacije. Svojim pisanjem, propovijedima, a najviše osobnim kontaktima, uspio je preobratiti oko 30 plemićkih obitelji, koje su zbog svoga utjecaja za sobom povukle veći broj ljudi. Vrlo važan bio je i njegov rad na polju katoličke obnove: u Beču je radi napretka vjere 1619. osnovao kolegij za studente teologije nazvan njegovim imenom – Pazmaneum, a utemeljio je i brojne druge škole i kolegije širom zemlje.

Za podupiranje svoga cilja, katoličke obnove zemlje i prosvjećenje naroda koji je u vremenima stalnih vjerskih borba i ratova s Turcima bio premalo obrazovan, Pázmány je pronašao idealnu osobu: Istvánffyja. U zbirci *Monumenta Hungariae Historica*, sv 19.,³¹ objavljena je njihova korespondencija. Iz prepiske 1605. vidljivo je kako je Pázmány Istvánffyja smatrao prikladnim za taj zadatak: bila mu je poznata njegova erudicija i besprijekoran stil, kao i njegova motivacija za pisanje takva rada, a istovjetni su im bili i ciljevi.

Sam Istvánffy izjavljuje kako pisanje povijesti drži svojom dužnošću i dugom prema domovini: »... mene je na pisanje naše povijesti potaknula dužnost ..., za koju sam smatrao da se treba ispuniti zbog ljubavi prema domovini«,³² a vidljivo je da je bio potaknut i neznanjem i nemarom sunarodnjaka, kao i činjenicom da autori nemaju nikakvu odgovornost prema onome što napišu:

... *O onima neću ni govoriti koji ne znaju za mnoga mjesta i događaje, koji Zagreb smještaju u Erdelj, Eger u Hrvatsku ... i koji se ne srame u djelima iznositi trice i očite neistine ...*³³

Upravo objavljivanje takva povijesnoga djela bilo bi, po njegovu mišljenju, rješenje za neznanje koje vlada u njegovoj domovini, u kojoj se povijesna disciplina manje cijeni nego u drugim dijelovima Europe. To je vidljivo iz posvete caru Rudolfu, koja nije objavljena, ali je dio Istvánffyjeve ostavštine iz knjižnice Ivana Draškovića:

... *U onom načinu pisanja, kojim se kod nas i u svijetu ovjekovječuje povijest najvećih vladara, ako se pak u ljudskoj povijesti nešto može smatrati besmrtnim, mnogi su muževi najveće učenosti i mudrosti uživali ugled kod stranih naroda; no na ovom, inače po talentu*

³⁰ Miroslav KURELAC, »Hrvatski protuturski pisci XV. stoljeća«, *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti*, 1, Zagreb, 1998., str. 77–92; ISTI; »Kulturna i znanstvena djelatnost Ivana Viteza od Sredne«, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU*, 12, 1982., str. 21–54; Davor ĐUKIĆ, *Sultanova djeca. Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Zadar, 2004.

³¹ Pázmány Péter levelezése. (Codex epistolaris Petri Pazmany card.). *Monumenta Hungariae historica*, XIX, Budapest, 1873.

³² »Me ... ad scribendae nostrae historiae munus impulit, quod ... amore patriae suscipiendum existimavi« Istvánffyjevo pismo Pázmányju: Vinica, 1605., dec. 31. *Monumenta Hungariae historica*, XIX, p. 7. Istvánffy válaasza Pázmányhoz előbbi levelére.

³³ »... Taceo alios rerum ac locorum imperitos, qui Zagrabiam in Transsylvania, et Agriam in Illyrico sitas, ... aliasque tales nugas, et aperta mendacia in litteras retulisse non erubuerunt ...«. Isto.

*i drugim stvarima, rodnom tlu Panonije, jedino nerodnom ako se ne zasije, bila je velika njihova nestašica i siromaštvo. Zbog toga, ne bez nepravde prema potomstvu ...*³⁴

Zanimanje za povijest kod njega je bio probuđeno vjerojatno još u djetinjstvu; već je spomenuto da je njegov otac Paulus posjedovao rukopis Bonfinijeva djela *Rerum Hungaricarum decades IV.*, na temelju kojega je to djelo prvi put i tiskano 1543. Istvánffyjev rad žanrovski pripada skupini historiografskih djela skupnoga imena *Commentaria sui temporis*. I Istvánffy se odlučio za sličan koncept, iako djelo započinje gotovo jedno stoljeće prije »njegova« doba. Osobito je korisno za razdoblje od druge polovine XVI. st., u kojem je većini događaja bio posredni svjedok, a nekih i sudionik. Djelo je započeo pisati 1590., a na svom posjedu u Vinici imao je bogatu knjižnicu, koju je često konzultirao. Za razdoblje prije 1550. služio se djelima već spomenutih Bonfinija i radovima drugih europskih humanista: poznavao je *Historiarum sui temporis libri XLV.* Paula Giovija, *Comentarii de temporibus suis* Ludovika Crijevića Tuberona, *Il Regno degli Slavi* Mavra Orbinija i Marulićev prijevod *Ljetopisa popa Dukljanina*.³⁵ Neki dijelovi teksta parafraze su drugih historiografskih djela; tako se u opisu Mohačke bitke služio spisom Stjepana Brodarića *De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacs*. Za opis opsade Petrinje 1596. iskoristio je, donekle prerađen, tekst Nikole Stepanića Selničkoga, koji mu je, navodno, autor sam ustupio. Oslanjao se i na radove Ivana Zermegha³⁶, Sebastiana Tinódija, Ferenca Forgácha³⁷ te svoga starijega studentskog kolegu Janosa Sambucusa (Zsámboky).³⁸

Na neke od svojih uzora osvrnuo se i u samom djelu: Bonfinija je spomenuo prigodom njegova govora na pogrebu poljskoga kralja Kazimira Jagelovića 1492.:

*.... Izvrstan govor o njegovoj smrti, životu i slavnim djelima održao je na pogrebu, po kraljevoj želji, Antonije Bonfini, vrlo rječit povijesni pisac.*³⁹

Tuberona i Giovija imenom spominje također jedanput, rekavši da na turskoga sultana Selima I. neće trošiti odviše riječi jer su oni o njemu već vrlo opširno pisali:

*....Nije mi namjera osvrnati se na slijed i uzroke njegove mrske vladavine, jer čini se da se oni ne slažu o ugarskoj povijesti, o kojoj sam se prihvatio pisati; kod više njih, među prvima kod vrlo elegantnog i učenog pisca Giovija i prije njega Tuberona, suvremenika onih vremena, mogu se čitati spomeni u lijepom štivu.*⁴⁰

³⁴ BARTONIEK 1975., 362. »In eo scribendi genere quo res ab summis imperatoribus domi forisque gestae immortalitati consecrantur, si quae tamen immortalitas in rebus humanis sperari potest, multi apud exterarum nationes summae doctrinae ac prudentiae viri floruerunt: sed in hoc Pannoniae solo, rerum omnium alias feracissimo nec ingeniorum, nisi cultus abesset, sterili, magna semper eorum penuria, atque etiam inopia fuit. Quam ob causam, non absque posteritatis injuria.«

³⁵ BIRNBAUM 1993., 310.

³⁶ I. ZERMEGH, *Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Johannem reges usque ad ipsius Johannis obitum*, objavljeno 1622. u Amsterdamu i pretiskano u *Scriptores rerum Hungaricarum*, II, Vindoboniae, 1746.

³⁷ F. FORGACH, *De statu reipublicae Hungaricae Ferdinando Iohanna, Maximiliano regibus ac Iohanna secundo principe Transsylvaniae commentari 1540-1572*. Tiskano u: *Monumenta Hungariae historica*, sv. 16. Pest, 1866. Istvánffy je autor njegove biografije, koju je poslije Kovačić uvrstio u *Scriptores minores*, I. (1798.).

³⁸ János Zsámboky, polihistor, bio je dvorski povjesničar i savjetnik kralja Maksimilijana. Njegov je zadatak bio da nastavi Bonfinijevo djelo, a rezultat rada bilo je djelo *Rerum memorabilium in Pannonia gestarum narationes*. Frankfurt, 1603. Između ostaloga je priređivao nova izdanja Bonfinija, Brodarića i Janusa Pannoniusa.

³⁹ *Historiarum de rebus ungaricis libri XXXIV*, Coloniae Agrippinae, 1622, dalje *Historiarum*, liber II, str. 16b.

⁴⁰ *Isto*, liber V, 61.

Za događaje nakon 1550. prikupio je mnoštvo građe, osobito službenih dokumenata i izvješća, što mu je bilo dostupno kao službeniku Nikole Zrinskoga i tajniku Nikole Oláha, potom tajniku kraljevske kancelarije i vijećniku kralja Rudolfa od 1572. te ugarskom vicepalatinu od 1582. Upravo tom metodom prikupljanja izvora izdvaja se od svojih prethodnika i predstavlja prijelaz od pisanja kronika do predstavnika historijske erudicije, primjerice Ivana Lučića. Rukopis je oporučno ostavio Pázmányju, koji ga je pod naslovom *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*. objavio 1622. u Kölnu u tiskari Antoniusa Hieratusa. Novo izdanje toga djela slijedilo je 1685., a naknadno je i dopunjeno; zadnja četiri poglavlja (XXXV–XXXVIII) završili su prema Istvánffyjevima bilješkama isusovci Samuel Timon i Ferencz Kazy te je djelo u tom obliku objavljeno 1724. i 1758.

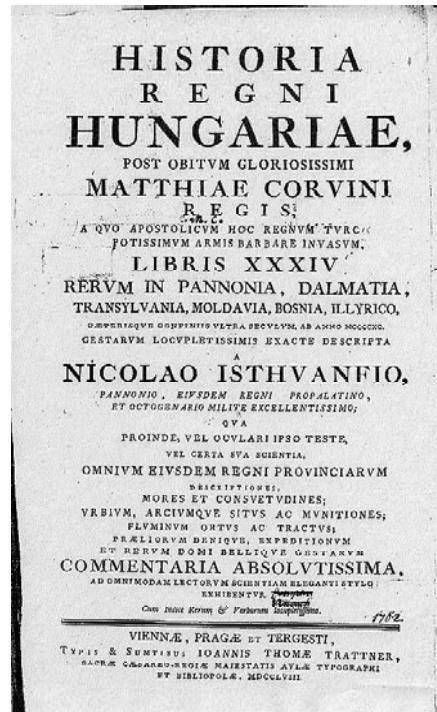
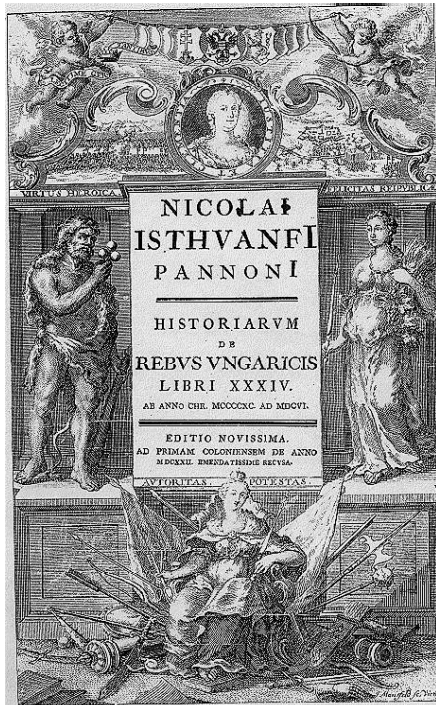
Djelo je ubrzo nakon objavljivanja postalo poznato, a autor, za života cijenjen kao vrsni državnik i diplomat, stekao je postumnu slavu i naslov »mađarskoga Livija«. Drugo izdanje slijedilo je kod istoga tiskara 1665., potom 1685. (Köln/Colonia Agrippina), četvrto izdanje 1724. opet u Kölnu, a peto 1758. u Beču, Pragu i Trstu (Viennae, Pragae et Tergesti). U Hrvatskoj su dostupna sva izdanja Istvánffyjeva djela; u Arhivu HAZU-a nalazi se primjerak iz 1662., a u NSK-u u Zagrebu nalaze se tri primjerka Istvánffyjeva djela i mađarski prijevod iz 1962.: prvo izdanje iz 1622. godine dio je biblioteke Zriniana⁴¹, a drugo iz 1724. sastavni dio biblioteke Kušević.

Na naslovnoj strani primjerka tiskanoga 1622. stoji: Nicolai Isthvanfi Pannoni, *Historiarum de rebus ungaricis libri XXXIV*. S lijeve strane naslovnice nalazi se portret Nikole Zrinskog iz 1646. s devizom *Nemo me impune lacesset*. Priređivač izdanja Antonius Hieratus autor je predgovora i posvete Petru Pázmányju, nakon čega slijedi sadržaj knjige po poglavljima (*Contenta huius operis*), odnosno razdoblje na koje se pojedina glava odnosi. Tekst nije podijeljen na stupce, ali su retci označeni. Numeracija kreće od početka samoga teksta u prvoj knjizi, a na marginama se nalaze kratki regesti. Na kraju knjige nalazi se prilično detaljan indeks imena i stvari (*Index rerum in hoc opera comprehensarum locupletissimum*). Ovo izdanje ima 852 stranice.

Drugi primjerak u Zbirci rijetkosti, dio biblioteke Kušević, izdanje je iz 1724. i nosi naslov *Regni Hungarici historia post obitum gloriosissimi Matthiae Corvini regis*. S lijeve strane naslovnice nalazi se Istvánffyjev portret iz 1575. Slijede posveta (*epistola dedicatoria*) i sadržaj knjige, popis kraljeva i godine njihova vladanja (*regum Hungariae introitus et exitus*) te popis biskupija u Ugarskoj. Tekst je podijeljen na dva stupca, na marginama se također nalaze regesti. Na kraju knjige nalazi se indeks imena i stvari te pozdravno slovo u Istvánffyjevu čast. Knjiga ima 668 stranica.

Izdanje iz 1758. *Historia Regni Hungariae post obitum gloriosissimi Matthiae Corvini Regis* priredio je Iohannes Thomas Trattner i tiskao u Beču, Pragu i Trstu (NSK Zagreb, signatura I-2.467). Na početku se nalazi posveta Mariji Tereziji, koju je napisao C. Franciscus Esterházy de Galanthea, a u nastavku je ponovljena posveta kardinalu Pázmányju iz prethodnoga izdanja. Na sljedećoj stranici nalazi se Istvánffyjev životopis. Kao i u prethodnim izdanjima, tu se nalazi pregled sadržaja po poglavljima te indeks imena i stvari, no novost u odnosu na prethodna izdanja čine epitome XXXV., XXXVI., XXXVII. i

⁴¹ NSK, Zbirka rijetkosti, sign. B. Z. 366.

Slika 3: Naslovnica prvog izdanja djela, 1622. Slika 4: Naslovnica izdanja iz 1758.

XXXVIII. knjige. Po završetku slijedi dodatak F. Esterházyja *Theses Hungarico-iuridicae*. Knjiga ima 524 stranice.

Istvánffy je kronološkim redom obradio najvažnije događaje iz europske povijesti svoga doba i iznio zanimljive opaske o narodima koji su je stvarali. Nije neobično da je kao početnu godinu uzeo 1490., kad je poznato da je povijest do toga vremena obradio Bonfini u svom djelu. Nakon Bonfinija nitko se od povjesničara nije upustio u pisanje povijesti od početaka do njihova vremena, već su se svi na neki način ograničili i pisali ili o izdvojenim regijama i temama ili o pojedinim razdobljima.⁴² Istvánffy se nadovezao na velikoga humanističkog prethodnika i tako prikazao razdoblje koje je neposredno prethodilo njegovu vremenu i ono u kojem je živio. Ispočetka su opisi općenitiji, a kako djelo odmiče i primiče se razdoblje u kojem je i sam autor živio, opisi su suvremenika detaljniji, a događaji opisani s više pojedinosti i s manje ovisnosti o literaturi. Premda je zenit humanizma već odavno prošao, specifične političke okolnosti u Ugarskoj i Hrvatskoj rezultirale su njegovim produženim trajanjem na ovom prostoru, stoga je humanistička kvalifikacija

⁴² Sándor BENE, »Ideološke koncepcije o staleškoj državi zagrebačkoga kanonika«, u: Juraj RATTKAY, *Spomen na kraljeve i banove*. Zagreb, 2001., str. 55.

u Istvánffyjevu djelu vidljiva na više relacija: s obzirom na organizaciju i kompoziciju djela te stil pri iznošenju podataka oslanja se na antičke pisce, pri čemu se osobito ističe njegov deskriptivni talent,⁴³ zbog čega je prozvan »mađarskim Livijem«. Utjecaj humanističke historiografske tradicije očituje se i na stilskoj i motivnoj razini – karakteristično je isticanje aspekta vojne i političke povijesti, dok su društvena i gospodarska zbivanja u većoj mjeri zapostavljena, a jedna je od najvidljivijih značajki toga stila izdizanje pojedinaca – heroja, poput Matije Korvina ili Nikole Zrinskoga. U nastojanju da što uvjerljivije portretira istaknute ličnosti, često u tekst inkorporira njihove govore, onako kako ih je zamišljao u dotičnoj prigodi. Dobar je primjer umetnuti govor Berdardina Frankopana tijekom Krbavske bitke, upućen banu Derenčinu:

»Sada« – reče – »ti najhrabriji čovječe, kada si usred boja s neprijateljem, navali gorućom dušom, i kako si bio začetnik boja, podaj nam pobjedu nepobjedivom hrabrošču.«⁴⁴

Brojni su takvi primjeri – govor Tome Bakača nakon smrti kraljice Beatrice 1508. (IV. poglavlje), Bocskayev govor saveznicima u ustanku (XXXIV. poglavlje) ili više govora Nikole Zrinskoga, od kojih je vjerojatno najupečatljiviji onaj pri ospadi Sigeta (XXIII. poglavlje). Što je vrijeme koje opisuje udaljenije od njegova doba, takvi su govori učestaliji.

Stalna tema koja se provlači kroz čitavo djelo jest borba protiv Osmanlija, što ne čudi kad je cijelo stoljeće obilježeno ratovima. Iako nastoji biti objektivan, kroz tekst se često javljaju motivi koji služe isticanju Habsburgovaca kao zaštitnika od Osmanlija i reformacije; osobito su zorni opisi njihovih krunidbi, čime likovi vladara dobivaju na važnosti, a događaj biva vjerodostojniji. Tako, na primjer, doznajemo detalje krunidbe Rudolfa za kralja Ugarske 1563., na kojoj su bili nazočni brojni plemići iz Hrvatske.⁴⁵

Konstanta je i isticanje katoličke vjere, odnosno kršćanstva uopće. To je vidljivo već u prvoj rečenici, kojom je htio ukazati na veličinu i snagu Ugarske, koja je obranila zapadni svijet od najezde nekršćana:

Panonsko kraljevstvo, koje je prigrlilo kršćansku vjeru, oduvijek je bilo slavno i moćno, i dugo je branilo kršćansku državu od navala barbarskih vojski.⁴⁶

Zabilježio je sve događaje važne za povijest tadašnjega svijeta, ne zaboravivši spomenuti niti nova geografska otkrića Kolumba, Magellana ili Vespuccija:

Uostalom, gotovo u isto vrijeme rijetke sreće ovoga stoljeća i velike slave kršćanskoga imena, zadivljujućom plovidbom Ligorca Kristofora Kolumba otkriven je novi, prijašnjim stoljećima nepoznati svijet. On se, naime, predao Oceanu, kad je od španjolskoga kralja Ferdinanda, po nagovoru njegove žene Izabele, čijom je ženidbom zadobio pravo kraljevstva, dobio prikladno brodovlje, mornare, vojnike i novac: dugo lutajući prostranim morima, s jedrima okrenutim k zapadu, dokopao se napokon traženih zemalja, pošto je teško izbjegao nesreću duhom klonulih i plašenih mornara.⁴⁷

⁴³ BIRNBAUM 1993., 310.

⁴⁴ *Historiarum*, liber II, 19a.

⁴⁵ *Isto*, liber XXI, str. 262.

⁴⁶ *Isto*, liber I, str. 1.

⁴⁷ *Isto*, liber II, str. 2.

Također opisuje i prirodne pojave, poput potresa, poplava ili bolesti. Već u drugoj knjizi zabilježio je prvu veliku epidemiju sifilisa, koji su u Italiju donijeli francuski vojnici; bolest se potom proširila po cijeloj Europi, a po njima je nazvana *morbus gallicus*.

*Ali kako su ova čudesna i divna otkrića novih zemalja pribavila Kršćanskoj Republici vječni ponos, tako je poznato da je ona neobična bolest, koja je prvi put u Italiji zabilježena za nesretnih francuskih ratova, te je i ime dobila po tom narodu, k nama donešena iz onih novootkrivenih dijelova svijeta; a smatraju da je ona u tim krajevima bila proširena i opća (pojava); tako je slijedom snage i zloćudnosti odnijela mnoge tisuće jadnih smrtnika, jer je u našim krajevima Europe po svim provincijama okrutno vježbala svoju moć.*⁴⁸

Tendencija da svoje tvrdnje potkrijepi arhivskom građom očituje se u uporabi brojnih dokumenata koje uvrštava na odgovarajućim mjestima; tako je čitatelj do detalja upoznat sa sadržajem raznih kraljevskih odluka, saborskih zaključaka, uvjeta mira i slično, koje je uklopio na prikladnim mjestima. Pripisuje mu se da se u toj metodi prikupljanja povijesnih izvora ugledao na Antuna Vrančića.⁴⁹

Praksu starije renesansne historiografije Istvánffy je nastavio i glede terminologije, što se prije svega odnosi na geografske pojmove, kod kojih je potrebno identificirati područje označeno antičkim nazivom.⁵⁰ U skladu s obnovom staroklasičnoga duha, u djelu uz hrvatsko prevladava ilirsko ime, u čemu će ga poslije slijediti Juraj Rattkay i drugi.⁵¹ Ilirik je kod njega prostor koji se uglavnom poklapa s granicama istoimene rimske pokrajine. On ujedno predstavlja i zajednički nazivnik kraljevstvima Dalmacije, Hrvatske i Slavonije:

*Emerik Derenčin bio je poslan u Dalmaciju, i s njom povezane Hrvatsku i Slavoniju, da s kolegom Ivanom Bothom upravlja tim područjem ...*⁵²

Granicom Hrvatske i Slavonije smatra planinu Gvozd i rijeku Unu, pri čemu se vjerojatno poveo za Brodarićem, koji je u svom opisu Mohačke bitke opisao sve ugarske pokrajine:

*...Kad su se Turci u velikom pustošenju proširili do rijeke Une, koja izvire u dalmatinskim planinama, protječući vijugavim tokom kroz unutrašnjost Hrvatske, čas polagana i tiha, čas ispunjena brzacima, pod utvrdom Dubicom utječe u Savu i dijeli Hrvatsku od Slavonije.*⁵³

Često spominje Zagreb, kao najvažniji grad Slavonije: *... U onom dijelu Ilirika, koji zovu Slavonijom, opkolio je Zagreb ...*, a opisuje i smještaj drugih gradova; tako saznajemo gdje se nalazi Požega: *... Požega je kraj ovostranske Panonije, susjedna Iliriku, smještena između dvije rijeke, Save i Drave, gotovo na istoj udaljenosti ...*⁵⁴, Osijek: *... smješten na prikladnom mjestu prema ušću Drave u Dunav* ili Varaždin: *... Varaždin je osnovao prije 1000. godine kralj Andrija II., a njegov sin Bela IV. podario mu je slobostine ...* Smje-

⁴⁸ *Isto*, liber II, str. 25.

⁴⁹ BIRNBAUM 1993., 314.

⁵⁰ Vezano uz geografske pojmove zanimljivi su radovi T. KLANICZAYA, »Pojmovi Hungaria i Pannonia u doba renesanse«, *Književna revija*, 1990/1–2, str. 241–249, prijevod s engleskoga, i Brune KUNTIĆ MAK-VIĆ, »Hrvatska povijest i panonska povijest«, *Osječki zbornik*, 22/23 (1997.) str. 123–127.

⁵¹ Miroslav KURELAC, *Ivan Lučić Lucius, otac hrvatske historiografije*, Zagreb, 1994., str. 141–142.

⁵² *Historiarum*, liber II, str. 18.

⁵³ *Isto*, liber II, str. 11.

⁵⁴ *Isto*, liber XII, str. 129.

šten je u širokoj i ugodnoj ravnici, s desne strane, prema sjeveru, nalazi se manje korito Drave, koje se neposredno ispred grada dijeli na dva dijela.⁵⁵

Preko rijeke Dunava, koji naziva i antičkim imenom *Ister* te suvremenijim *Danubium* nalazi se Vlaška: ... *ultra Istrum Valachia fines* ... Objašnjava kako se suvremeno naziva drevna Dacija: ... *Dvije Vlaške, koje se danas nazivaju Moldavijom i transalpinskim imenom, zajedno s Transilvanijom, u starije doba su nazivali jednim imenom Dacija.*

U geografskim opisima ovih područja oslanjao se na glavno djelo svoga mentora Oláha, *Hungaria sive de originibus gentis, regni, situ, divisione, habitu atque opportunitatibus*, u kojem su opisane Vlaška, Moldavija i Transilvanija.

Zanimljivo je i kako naziva narode. Ugri su uobičajeno *Hungari*, Poljaci su *Poloni*, Francuzi *Galli*, Česi *Bohemi*, Španjolci *Hispani* (... *erant cum Turriano circiter mille Hispani pedites veterani* ...), a spominje i Bugare (*Bulgari*) i Tatаре (*Cumanorum seu Cunorum, nos nunc Tartaros vocamus* ...). Stanovništvo današnjih prostora Slavonije, Hrvatske i Dalmacije naziva *Illyrici* ili *Croati*, ali i etnonimom *Dalmati*.

Humanističku terminologiju i nomenklaturu ne rabi samo u geografskim opisima, nego i u opisu funkcija. Nikola je Zrinski *Illyrici prorex*, Michael Ravenius *praetor Sclavoniae*, a Drašković *praefectus Sclavonicorum limitum*. Uz klasične nazive, uvodi i suvremene termine, poput funkcije bana:

... *Emerik Derenčin, zapovjednik Ilirika, kako Ugri nazivaju bana, s Bernardinom Frankopanom i Karlom Krbavskim te s ostalim prvacima Hrvatske namirio je štetu nanošenjem većeg gubitka neprijateljima ... ili ... Kad su Andrija Both i Marko Mišlenović, rodom iz Kamičca u pokrajini Dalmaciji, preuzeli zapovjedništvo u Iliriku, što se panonskim imenima naziva banovima ...*⁵⁶

Osim u terminologiji, humanističko se naslijeđe kod Istvánffyja očituje i u praćenju običaja da se suvremene obitelji dovode u srodstvo sa starim rimskim obiteljima, kako bi se naglasila njihova moć i slava, ali i izvukla materijalna korist i dobio važan argument u diplomatskim odnosima i ženidbama. Tako su kod Istvánffyja Babonići Blagajski potekli od Orsina, Gusići Krbavski od Torquata Manlia, a Frankopani Krčki od Frangepana Anicia:

... *Bili su u ilirskom kraju mnogi plemići italske i rimske krvi, Frankopani, Ursini i Torkvati, koje su nekoć u puku nazivali Slunjskima, Blagajskima i Karlovićima ... S Derenčinom su bili knez Bernardin Frankopan i Nikola i Ivan, njegova braća sa svojim vojnicima dalmatinskoga i iliričkoga imena, i Karlo Krbavski, iz znamenite obitelji Torkvata.*⁵⁷

... *I tako je (Ludovik) povjerio upravljanje i zaštitu pokrajine Ivanu Karloviću, potomku rimskoga roda Torkvata i onog velikog Cyriaka, koji se proslavio u vrijeme kralja Andrije II, i Franji Batthyányju, muževima slavnim i u miru i u ratu*⁵⁸ ... *Franjo Blagajski vuče porijeklo od znamenitog rimskog roda Ursina.*⁵⁹

⁵⁵ *Isto*, liber IX, 145.

⁵⁶ *Isto*, liber I, str. 11.

⁵⁷ *Isto*, liber II, str. 18a.

⁵⁸ *Isto*, liber VII, str 64b.

⁵⁹ *Isto*, liber IX, 91a.

Govoreći o smrti bana Ivana Karlovića 1531., navodi kako je izumrla njegova slavna obitelj:

*... Tako je potpuno izumro drevni i slavni rod Kurjakovića, odnosno Karlovića, koji vuče podrijetlo od stare obitelji Torkvata. Njegovo čitavo preostalo nasljedstvo pripalo je grofovima Ivanu i Nikoli Zrinskom, potomcima njegove sestre, a kralj Ferdinand to je dobrostivo odobrio ...*⁶⁰

S tom praksom prvi je od povjesničara prestao Ivan Lučić. Skupljajući građu za svoj rad, vodio je čestu korespondenciju s M. Forstallom, tajnikom i historiografom obitelji Zrinskih, a ticala se građe koju je Forstall skupio o toj obitelji (rukopis djela *Stemmatographia Mavortiae familiae Comitum de Zrin*). Forstall se, u tada aktualnoj političkoj borbi Zrinskih za prestiž i ugled u Europi, htio poslužiti istim sredstvom. Za njihov ugled smatrao je važnim njihovo rimsko podrijetlo, pri čemu se pozivao na Istvánffyja, a Lučić ga je nastojao odvratiti od ponavljanja Istvánffyjeve greške. O Istvánffyju je izjavio da ga njegove tvrdnje i poziv na neke privilegije bez navođenja godina ne mogu uvjeriti da Krbavski potječu od Torquata.⁶¹ Forstall je, nakon objavljivanja Lučićeva *De regno Dalmatiae et Croatiae*, promijenio svoje mišljenje o podrijetlu Zrinskih, koje se temeljilo na podatcima kod Istvánffyja, Rattkaya, Mrnavića, Lukarevića i drugih.

Hrvatska historiografija o djelu Nikole Istvánffyja

Istvánffyjev utjecaj na kasnije pisce koji su se bavili hrvatskom poviješću toga razdoblja prilično je neistražen. Njegovim djelom prvi se u svom radu služio Juraj Rattkay pišući svoje djelo *Memoria regum et banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* (Viennae, 1652., u prijevodu *Spomen na kraljeve i banove*, Zagreb, 2001). Kako je Rattkayev mecena bio ban Ivan Drašković, Istvánffyjev zet, on je imao uvid u njegovu ostavštinu koja se čuvala u Draškovićevoj knjižnici, tako da je njegov rad velikim dijelom utemeljen na Istvánffyjevoj povjesnici. Rattkay Istvánffyjeve podatke rabi od kraja treće do kraja četvrtete knjige te mu na kraju izražava divljenje:

*U istom svetištu u spokoju počiva Nikola Istvánffy, podrijetlom panonskoga roda, no koji je, uzevši u brak za suprugu Elizabetu Both, kćer bana Andrije, sjedište i prebivalište položio u Iliriku. Kao mladić bude gojencem talijanskih akademija, osobito obrazovan načelima filozofije i objema književnostima. Vrativši se zatim u domovinu, nakon što obavi prve službene časti, sudjelovao je u osobitim ratovima, i uz pohvale mnoge godine obnašao čast potpalatina. Također, među učenicima je svijetom ime svoje proslavio najprofinjelijim spisom o panonskoj povijesti, započevši od vremena poslije smrti kralja Matije. Zato postane najuglednijim senatorom obje domovine, nesretan jedino u tome, što kao posljednji od svoje loze nije uspio ime i rod produljiti muškim potomstvom.*⁶²

⁶⁰ *Isto*, liber IX, 94b

⁶¹ Miroslav KURELAC, »Prilog Ivana Luciusa-Lučića povijesti roda Zrinskih i njegove veze s banom Petrom Zrinskim«, *Zbornik Historijskog zavoda JAZU*, 1977., 8, str. 108, 113; Pismo Lučića M. Forstallu, HDA, Obitelj Zrinski, fasc. 280, str. 18, 25. VI. 1667.

⁶² RATTKAY, 2001., 247.

Istvánffyjevimi djelom služio se i Pavao Ritter Vitezović. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu nalazi se rukopis *Fragmenta historica et extractus auctorum rerum Illyricarum* (R 3450), u kojem se nalaze razne bilješke i ekscerpti iz djela mnogih autora poput Tuberona, Lučića i Istvánffyja, a pojedine bilješke gotovo su u istom obliku prešle u njegovo djelo *Kronika aliti szpomen vszega szvieta vikov, u dva Dela razredyen* (Zagreb, 1696.).⁶³ Vitezović u djelu preuzima neke Istvánffyjeve tvrdnje, a neke demantira, poput dijela u kojem opisuje Krbavsku bitku, gdje tvrdi da je u njoj izginulo čitavo hrvatsko plemstvo:

... tako serčeni Turci udriše na kerščanski tabor ranim jutrom i učiniše strašan boj, boreći se s borenjem velikim. Totu poginu knez Ivan Frankopan, knez Juraj Vlatković, ban jajački, sin jedini i brat Derenčina bana i cvit vsega gospostva i junaštva hervatskoga, najveć Senjanov. Ban Derenčin ranjen i knez Mikula Frankopan v sužanjstvo padoše. Sam Bernard Frankopan od boja s svojimi osta; ne onako kako Ištvanfi piše i po njem drugi ...

Istvánffyjevimi podatcima obilato se služio i Krčelić pri pisanju povijesti Zagrebačke crkve *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis* (Zagrabiae 1770.). Čak i letimičan pogled u Krčelićev rad ukazuje na to koliko se u njegovu pripremanju služio Istvánffyjevimi djelom. Prava analiza Istvánffyjeva utjecaja na čitav Krčelićev opus, kao i na djela drugih autora koji su se bavili poviješću Zagrebačke biskupije, zbog svoga bi opsega trebala biti predmetom zasebnoga rada. Osim Krčelićeva, trebalo bi analizirati djela Benedikta Vinkovića *Notitae Episcopatus et Episcoporum Ecclesiae Zagrabiensis*⁶⁴ i Rafaela Levakovića *Historiola Episcopatus et Dioecesis Zagrabiensis cum aliis historicis notatis ec fragmentis ejusdem Auctoris*.⁶⁵

Novija hrvatska historiografija bavila se uglavnom pojedinim fragmentima Istvánffyjeva djela. Prije svega, to se odnosi na poglavlja o Krbavskoj bitci 1493., velikoj Seljačkoj buni 1573. i Sisačkoj bitci 1593.

Opis Krbavske bitke nalazi se u I. poglavlju, a podatke o njoj Istvánffy je crpio vjerojatno iz Bonfinijeva djela. Njegov opis analizira Matija Mesić u svojim radovima o hrvatskoj povijesti ranoga novog vijeka (*Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. vieka*, Književnik, 401–430; *Hrvati na izmaku srednjega vieka. Izabrane isprave*, Slavonski Brod, 1996.). Ferdo Šišić uspoređuje podatke o toj bitci u djelima Tuberona, Bonfinija, Tomašića i Istvánffyja u radovima *Bitka na Krbavskom polju* (Zagreb, 1893.) i *Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473–1498) s dodatkom (1491–1496)* (Zagreb, 1936.). Uz ispravljanje nekih njegovih pogrešaka i propusta, navodi kako se Istvánffyjevo djelo odlikuje velikom objektivnošću, učenošću i istinoljubljem.⁶⁶ Uz ostale objavljene izvore o Krbavskoj bitci, Istvánffyjeve podatke analizirao je i Milan Kruhek,⁶⁷ a komentiraju ga i svi radovi nastali prigodom obilježanja

⁶³ Artur SCHNEIDER, »Prilozi bibliografiji Vitezovićevih djela«, *Nastavni vjesnik*, 14 (1906.), str. 104, 108, 109.

⁶⁴ Arhiv HAZU, sign. III d 110.

⁶⁵ Arhiv HAZU, sign. II d 60, III d 152.

⁶⁶ Ferdo ŠIŠIĆ, *Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473–1498) s dodatkom (1491–1496)*, Zagreb, 1936., str. 156.

⁶⁷ Milan KRUHEK, »Sraz kršćanstva i islama na Krbavskom polju 9. rujna 1493. godine«, *Riječki teološki časopis*, 1 (1993.) 2, str. 241–269.

vanja 500. godišnjice njezina održavanja (Zbornik *Krbavska bitka i njezine posljedice*, Zagreb, 1997., str. 163–170).

Nakon usputnih spomena Antuna Vramca (*Kronika vezda znovich zpravliena kratka szlo-uenskim jezikom*, v. Lublane 1578.; reprint Zagreb–Varaždin, 1992.)⁶⁸ i Grgura Pethöa (*Rö-vid magyar kronika*, Becben, 1660.),⁶⁹ Istvánffy je prvi opširnije opisao veliku hrvatsko-slovensku seljačku bunu 1572.–1573. Opis se nalazi potkraj XXIV. knjige i prema njemu su sastavljeni svi kasniji opisi bune, počevši od djela Rattkaya i Krčelića te rukopisne povijesti donjostubičke crkve Petra Marakovića. Iako je bio suvremenik, bunu je smjestio u 1572. godinu, što ide u prilog kritikama koje su mu poslije upućivali.

Do druge polovine XIX. stoljeća, kad je Franjo Rački prikupio novu građu,⁷⁰ nije bilo novih podataka o toj temi. Zanimanje za proučavanje tih događaja osobito se pojačalo nakon II. svjetskoga rata, što je bilo u skladu s tadašnjim društvenim uređenjem i njegovim vrijednosnim sustavom, koji je poticao istraživanje klasnih sukoba, buna i revolucija. Dio Istvánffyjeva opisa bune preveo je 1952. Jaroslav Šidak,⁷¹ a sustavnija arhivska istraživanja u Grazu, Beču Budimpešti i Veneciji slijedila su poslije. Istvánffyjevim podacima služili su se u svojim istraživanjima i Nada Klaić (*Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI. i XVII. stoljeću*, Beograd, 1976.) i Josip Adamček (*Seljačka buna 1573.*, Zagreb, 1968.; *Nova građa o Seljačkoj buni 1573.*, Arhivski vjesnik, XI–XII, 1968.–1969., 35–37).

Godine 1973. održan je znanstveni skup u povodu obilježavanja 400-godišnjice bune, na kojem su bili izloženi radovi o njezinim uzrocima, vodstvu i programu, kao i o arhivskoj građi i temi seljačkih buna u književnosti, likovnoj, glazbenoj i dramskoj umjetnosti. Većina priloga ideološki je obojena, pa ne čudi isticanje pojedinosti koje služe stvaranju pozitivne slike o vođama bune, prije svega o Gupcu, koji je u Istvánffyjevom prikazu prvi put nazvan imenom Matija. Postoji mišljenje da je Gupcu, pravoga imena Ambroz, to ime nadjenulo u čast kralja Matije Korvina.⁷²

Sljedeća tema u Istvánffyjevom djelu, kojom su se bavili hrvatski povjesničari, jest bitka kod Siska 1593. On je opisao sve bitke za obranu Siska 1591.–1595., te borbe za Petrinju 1596., u kojima je i sam sudjelovao. O događajima povezanim s opsadama Siska piše u XXVII. i XXVIII. poglavlju. Te podatke vjerojatno je preuzeo iz spisa Nikole Stepanića Selničkoga, koje je povezao s usmenim izlaganjima svoga zeta, tadašnjega bana Ivana Draškovića, kao i s dokumentima koji su mu bili dostupni kao vicepalatinu.⁷³ Podatci iz njegova djela o borbama za sisački kaptolski kaštel pomnije su proučavani prilikom proslave 400. obljetnice Sisačke bitke 1993. Osobito je vrijedan izbor građe *Sisak u obrani od Turaka 1543–1597.*, koju su za tisak priredili Jozo Ivanović, Josip Kolanović, Andrija Lukinović, Fedor Moa-

⁶⁸ Vramčeva kronika kratki je prikaz događaja iz njegova vremena i zbog vremenske je podudarnosti važna, premda ne daje mnogo podataka.

⁶⁹ NSK Zagreb, signatura R II–80–1340.

⁷⁰ Franjo RAČKI, »Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573.«, *Starine JAZU*, 7 (1875.), str. 215–218. (164–322), zatim »Dopunjak gradje za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573. i nekoliko izprava o hrv. poturici Franji Filipoviću«, *Starine JAZU*, 8 (1876.).

⁷¹ Jaroslav ŠIDAK, *Historijska čitanka za hrvatsku povijest*, Zagreb, 1952., str. 123–126.

⁷² BIRNBAUM 1993., 43.

⁷³ Damir KARBIĆ, »Bitka kod Siska u opisima suvremenika«, *Sisačka bitka 1593.*, Zagreb, 1994., str. 240.

čanin i Ivan Pomper (Zagreb, 1993.) te radovi sa znanstvenoga skupa *Sisačka bitka 1593–1993*. objavljeni u zborniku *Sisačka bitka 1493*. (Zagreb–Sisak, 1994.).

Vjekoslav Klaić u svojoj *Povijesti Hrvata* često je citirao Istvánffyja, smatrajući ga glavnim izvorom za povijest za prvih triju Habsburga. Uz priznanje o velikom poznavanju događaja o kojima piše, što zbog njegovih vlastitih iskustava, što zbog dokumenata i izvora koji su mu bili dostupni, Klaić mu, uz manje netočnosti u djelu, poput nepreciznoga datiranja događaja, kao glavnu zamjerku ističe kako nije potpuno objektivn jer kao gorljiv privrženik rimokatoličke vjere nije potpuno nepristran prema pripadnicima ostalih vjera. Ipak, navodi kako je za hrvatsku povijest XVI. st. njegovo djelo *gotova riznica; k tomu piše prijatno za Hrvatsko Kraljevstvo, te vazda ističe čast bana, kojega redovito zove potkraljem*, a pored njega ostali ugarski povjesničari onoga stoljeća za hrvatsku povijest vrijede neusporedivo manje.⁷⁴

Zagrebačka biskupija u Istvánffyjevju djelu

Istvánffy se u svom djelu na mnogo mjesta bavi prostorom, događajima i pojedincima iz života Zagrebačke biskupije XVI. stoljeća. Njezinu je povijest u tom razdoblju moguće analizirati kroz nekoliko aspekata: kroz prizmu obrambenoga rata s Turcima, kroz protureformacijsko djelovanje pojedinih biskupa i njihove osobne razmirice te kroz djelovanje Zagrebačkoga prvostolnog kaptola, koji je kao ustanova imao vrlo važnu ulogu ne samo u okviru same Biskupije nego i u povijesti hrvatskoga naroda uopće.

U svome djelu Istvánffy je spomenuo gotovo sve biskupe koji su djelovali u vremenu od kraja XV. st. do početka XVII. st.: Osvalda Thuza (1466.–1499.), kojega je za tu dužnost predložio sam kralj Matija Korvin, dok preskače Luku Baratina (1500.–1510.) i Ivana Bakača Erdődyja (1511.–1518.), u čije je ime Biskupijom upravljao njegov stric Toma Bakač. Mnogo podataka daje o biskupovanju Šimuna Erdődyja (1518.–1543.), dok o djelovanju svoga mentora Nikole Oláha (1543.–1548.) kao zagrebačkoga biskupa ne daje mnogo podataka (što je i razumljivo jer on u tom svojstvu u Biskupiji vrlo vjerojatno uopće nije boravio), ali ipak bilježi kako ga je Ferdinand postavio na tu dužnost.⁷⁵ Ličnošću Wolfganga Gyulaya (1548.–1550.) bavi se samo usput, dok Pavla Gregorijanca (1550.–1557.) i Matiju Brumana (1557.–1563.) uopće ne spominje. Zato velik prostor daje jednom od najvažnijih zagrebačkih biskupa, Jurju Draškoviću (1563.–1584.), koji je kao hrvatski ban imao veliku ulogu i u javnom životu Hrvatske. Od njegovih nasljednika spominje Gašpara Stankovačkog (1588.–1596.) i Nikolu Stepanića Selničkog (1598.–1602.).

Zagreb kao središte građanskih ratova

Biskupi su, kao i drugi visoki crkveni dostojanstvenici, redovito sudjelovali u političkom životu zemlje. Neki su od njih pritom bili glavni protagonisti događaja, a biskupska su središta, zbog njihove naklonosti određenoj političkoj strani, postajala poprištem borba. Zagreb u

⁷⁴ KLAIĆ 1975., str. 715.

⁷⁵ *Historiarum*, liber XVI, str. 169a.

tome nije bio iznimka. Područje Zagrebačke biskupije toga doba bilo je svjedokom nekoliko velikih političkih sukoba. Prvi takvi događaji odvijali su se 1491. godine, nakon smrti kralja Matije Korvina, u prilikama u kojima je Maksimilijan I. Habsburgovac osporavao pravo na prijestolje Vladislavu II. Jageloviću, novookrunjenomu hrvatsko-ugarskom kralju.

Dio toga sukoba odvijao se i u Zagrebu, za biskupa Osvalda Thuza (1466.–1499).⁷⁶ Istvánffy se na njegovo djelovanje osvrnuo na samom početku djela u I. i II. knjizi. Iako je vrlo detaljno opisao krunidbe svih kraljeva, zanimljivo je da nije naveo kako je upravo zagrebački biskup Osvald Thuz, kao jedan od najuglednijih ljudi u kraljevstvu, donio krunu sv. Stjepana u Budim i ondje 18. rujna 1490. okrunio novoga kralja, što je bila čast koja nije pripala niti jednomu kasnijem zagrebačkom biskupu. Izbor kralja iz te dinastije osporavao je Maksimilijan i nastojao za sebe pridobiti podršku plemstva iz Slavonije. Uz njega su, za razliku od većine ugarskih, pristali mnogi hrvatski plemići, koji su se nadali pomoći u obrani zemlje od Turaka. Između ostalih tu je bio i kraljevski grad Gradec, dok je biskupski Kaptol ostao lojalan Vladislavu. Istvánffy je opisao te prilike i pojedince koji su bili najaktivniji:

... Na Maksimilijanovu stranu prešli su Krsto Frankopan, knez Senja, Krka, i Modruša, koji je imao mnoge utvrde i podložnike, ... i mnogi drugi ... Grad, kraj zagrebačkoga Kaptola, koji je na brdu osnovao kralj Bela IV, a koji u puku zovu Gradec, u kojem je bilo smješteno šesto njemačkih vojnika, napustio je Vladislavovu stranku.⁷⁷

Potom je zabilježio kako su njemački vojnici zauzeli Kaptol i ondje smjestili posadu od oko 600 vojnika, čime je biskupski grad postao jednim od glavnih obrambenih uporišta u Slavoniji. Maksimilijanova vojska zaposjela je i okolicu Zagreba te je terorizirala stanovnike, osobito kaptolske. Zadatak da smanji Maksimilijanovu prevlast u Slavoniji dobio je Vladislavov pouzdanik herceg Ivaniš Korvin, koji je uspješno oslobodio grad, zajedno s četama bana Ladislava Egervárijia:

... U onom dijelu Ilirika, koji zovu Slavonijom, Korvin je iskrenom i postojanom vjernošću podržao Vladislavovu stranku, i okružio je opsadom Zagreb, koji se predao neprijateljima, a čuvalo ga je šesto njemačkih vojnika, da carevi ljudi odande ne bi stalno pljačkali i da se ne prekine dovoz žita. Kad je, pak, Jakov Sekely, koji se, kako saznajemo, vratio caru jer su mu vraćeni Ptuj i Rachispurg, stigao opsjedanima u pomoć, bio je napadnut i natjeran u bijeg. Zagrepčani su se, prestavši se nadati i izgubivši ustrajnost, predali, a Nijemci su dobili dopuštenje da se neditnuti vrate u domovinu.⁷⁸

Za vrijeme tih sukoba Ivaniš Korvin oteo je biskupu Thuzu i njegovim rođacima neke gradove u Hrvatskoj, koje im je podijelio njegov otac. Biskup Thuz ih je 1493. vratio, a Ivaniš Korvin uključio se u sukob te je nastao pravi građanski rat. Sukobljene strane naposljetku je pomirio ban Ladislav Kanižaj. Istvánffy spominje da se biskup, unatoč izričitoj kraljevoj zabrani da silom uzvraća na Korvinove poteze, odlučio na vojnu intervenciju. Navodi kako je biskupov čovjek, palatin Stjepan Šipuški, zauzeo Korvinov utvrđeni grad Samobor:

... Dok je Ivaniš Korvin bio odsutan u Iliriku, palatin je, bez prethodne najave kralju, opsjeo Samobor smješten visoko na brdu; iako je Vladislav najoštrije zabranio da se osvaja

⁷⁶ O ovom biskupu više u *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 207–220.

⁷⁷ *Historiarum*, liber I, str. 4b.

⁷⁸ *Isto*, liber II, str. 11.

*utvrda, koja mu ne pripada ni po kakvom pravu, on ju je, prezrevši kraljev nalog, podredio svojoj vlasti nakon što mu se predala. Zagrebački biskup Osvald prijetio je da će silom oduzeti Korvinove utvrde i nije smatrao da se treba kloniti oružja ni po kakvoj kraljevoj zapovijedi.*⁷⁹

Istvánffyjeve opise odjeka građanskoga rata na zagrebačkom području komentira i Krčelić. Analizirajući sudjelovanje biskupa Osvalda Thuza u tim zbivanjima, primijetio je da Istvánffy u svom izlaganju nadopunjuje Bonfinija, koji je s ovim godinama zaključio svoje djelo. Također sumnja u istinitost nekih njegovih tvrdnji, primjerice:

*... No ipak, uza svu blagost prema takvu mužu, kojeg inače poštujem, ne mogu baš shvatiti kako bi Vladislav obdario Osvalda prepoštivom, uz toliku pohvalu njegovih usluga, da se Osvald nije pokorio kraljevskim zapovjedima.*⁸⁰

Novi građanski rat zbivao se na području Zagrebačke biskupije za biskupa Šimuna Erdődyja.⁸¹ Okolnosti u kojima je on biskupovao bile su vrlo teške i za Zagrebačku biskupiju i za cijelu zemlju. Biskupsku je mitru primio godinu dana nakon što je Martin Luther iznio svoje teze, nakon čega je počela reformacija, koja je bila uzrokom crkvenoga raskola i nesloge među kršćanskim vladarima. To je osobito pogodovalo Turcima, koji su iz godine u godinu napredovali i redom osvajali gradove u Slavoniji, da bi se na kraju prvoga desetljeća njegova biskupovanja 1526. dogodila Mohačka bitka, koja je, osim znatnoga gubitka teritorija i ljudskoga potencijala, Hrvatskoj donijela i novu kraljevsku obitelj Habsburg. Izborom Ferdinanda Habsburškoga za zajedničkoga kralja 1. siječnja 1527. u Cetinu, Hrvatska je stupila u novu državnu zajednicu s Austrijom. No drugi dio plemstva stao je uz erdeljskoga vojvodu Ivana Zapolju. Nakon izbora dvaju kraljeva za hrvatsku krunu slijedio je građanski rat, koji je podijelio čak i zagrebačkoga biskupa i zagrebački Kaptol, pri čemu su među najuglednijim Zapoljinim pristašama bili biskup Šimun Erdődy i Krsto Frankopan.

Na Krstu Frankopana (1482.–1527.) Istvánffy se osvrće na mnogo mjesta u svom djelu, a spominje i njegov znameniti naslov branitelja Kraljevstvá Dalmacije, Hrvatske i Slavonije (*... Frangepanus Regnorum Dalmatiae, Croatiae & Sclavoniae Defensor*),⁸² koji mu je 1525. podijelio kralj Ludovik II. Jagelović nakon pothvata u kojem je opkoljenim braniteljima Jajca dostavio hranu, što je imalo velik odjek u kršćanskoj Europi, ali i među Turcima.

Šimun Erdődy opredijelio se za Zapolju, dok se Kaptol priklonio drugoj strani. Biskupovi odnosi s kanonicima zagrebačkoga Kaptola nisu niti prije bili dobri, a nakon njegova opredjeljenja za Zapolju kanonici su se počeli sklanjati u Gradec, koji je podupirao Ferdinanda. Budući da je Erdődyju biskupsko mjesto bilo ugroženo, on je zamolio Zapolju da ga imenuje biskupom ispražnjene Egerske biskupije, što mu on nije udovoljio, ali ga je 1529. imenovao banom Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Taj je naslov Erdődy nosio i poslije, nakon što se ipak priklonio kralju Ferdinandu. Istvánffy tog biskupa spominje na

⁷⁹ *Isto*, liber III, str. 21ab.

⁸⁰ Baltazar Adam KRČELIĆ, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis, Zagrabiae*, 1770., pretisak 1994., str. 191.

⁸¹ *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 233–237.

⁸² *Historiarum*, liber VII, 69b.

više mjesta, primjerice, bilježi njegovo sudjelovanje u Mohačkoj bitki,⁸³ a najviše mu prostora posvećuje u dijelovima u kojima opisuje građanski rat u Zagrebu (IX. i X. poglavlje). Pritom navodi da su se Krsti Frankopanu u podupiranju Zapolje ... *priklonili Ivan Bánffy, zagrebački biskup Šimun (Erdődy), vranski prior reda rotskih vitezova Ivan Tahy, požeški župan Petar Markus, narodnošću Ugar, no uzevši u brak kći Lovre Gorjanskog imao je sjedište i prebivalište u Iliriku, te je u ono doba bio moćan i jak s obzirom na broj štićenika i konjaničkih krila. Potom Ivan Ernuszt zvan Hampo⁸⁴, koji je posjedovao najveće utvrde i trgovišta na poluotoku Drave i Mure i mnogi drugi plemići, tako da je u taboru imao tri tisuće konjanika i deset tisuća pješaka.*⁸⁵

Franjo Batthyány (1479.–1556.)⁸⁶ bio je pristaša kralja Ferdinanda i zajedno s Ivanom Karlovićem vodio vojsku protiv Zapoljinih pristaša. Istvánffy navodi kako je on na Ferdinandovu stranu uspio pridobiti sve osim biskupa Erdődyja i Ivana Bánffyja:

*... Bathyány je na Ferdinandovu stranu privukao sve prvake Ilirika, osim zagrebačkog biskupa i Bánffyja ... Na Ferdinandovu stranu prešli su svi, osim Ivana Bánffyja i zagrebačkog biskupa Šimuna, koji se jedinstvenom postojanošću, prezrevši sve pogibli, nikako nisu mogli otrgnuti od Ivana (Zapolje), iako je bio u progonstvu i bez novaca.*⁸⁷

Vrhunac sukoba zbio se 1529. godine, kad je Ferdinandova vojska opsjela Zagreb. Biskup se sklonio u Ivanić, gdje se utaborio i odakle je napadao Ferdinandove pristaše. Nakon smrti Krste Frankopana, ključne osobe u političkom životu zemlje, mnogi su napustili Zapolju, ali mu je biskup ostao vjeran. Obranu Gradeca držao je Nikola Thurn, pod čijim je zapovjedništvom bilo oko 1000 španjolskih veterana, koji su iskustvo stekli ratujući u Italiji. Zapoljini pristaše držali su Gradec pod opsadom oko mjesec dana i nastojali nestašicom namirnica prisiliti njegove branitelje na predaju, no spasili su ga ljubljanski biskup i upravitelj Kranjske Rauber te njegov pouzdanik Leonard Puller:

... Budući da se to tako odvijalo u Iliriku, za koji smo rekli da se u to doba naziva Slavonijom, zagrebački biskup Šimun i Ivan Bánffy od Lendave, također i vranski prior Ivan Tahy te požeški i virovitički župan Petar Markus i mnogi drugi, koji su, podnosivši nevolje tajno ostali vjerni (Zapolji), a kako se sjećamo, bili su nakon smrti Krste Frankopana prošle godine kod Varaždina raspršeni u različite stranke; kad su čuli glasine o Ivanovu povratku u kraljevstvo i da je Sulejman krenuo u Ugarsku, ohrabre se i skupivši čete odluču opsjesti Gradec, utvrdu smještenu povrh Zagreba, koji je bio na Ferdinandovoj strani, a branio ga je knez Nikola Thurn ...

... S Thurnom je bilo oko tisuću Španjolaca veterana, izvježbanih u ratovima o Italiji, koji su utvrdu žestoko branili; ... Nakon što su podnosili opsadu u razdoblju od mjesec dana i nakon što su potrošili zalihe hrane, počeli su osjećati nestašicu hrane i pića. Tako je Thurn, našavši se u oskudici, bio prisiljen preko pisama i glasnika tražiti pomoć i hranu

⁸³ *Isto*, liber VIII, str. 78b.

⁸⁴ Ivan Ernuszt (u. 1531.), hrvatski ban; isprva Zapoljin pristaša, potom se priklonio kralju Ferdinandu. Više o njemu: T. RADAUŠ, HBL 4, Zagreb, 1998., str. 81–82.

⁸⁵ *Historiarum*, liber IX, str. 90b.

⁸⁶ O njemu više u HBL 1, Zagreb, 1983., str. 531.

⁸⁷ *Historiarum*, liber IX, str. 92b. Zanimljivo je usporediti kako Rattkay doslovno prenosi ovaj Istvánffyjev opis.

od ljubljanskoga biskupa i zapovjednika Kranjske Raubera i Leonarda Pullera njegovog poslanika.⁸⁸

U opisu tih zbivanja Istvánffy je posegnuo za izvještajem Ivana Zermegha. Prema njegovim riječima, on je u biskupskom gradu obavljao službu računovođe (*rationista*)⁸⁹ te 1527. i 1529. sudjelovao u borbama Ferdinandove i Zapoljine stranke u Slavoniji, a kasnije je te događaje opisao u djelu *Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Johannem Hungariae reges usque ad ipsius Johannis obitum* (Amstelaedami, 1622.; pretiskano u zborniku J. G. Schwandtera *Scriptores rerum Hungaricarum*, II, Vindoboniae, 1746.).

Opisujući opsadu Gradeca, Istvánffy je detaljima nadopunio Zermeghovo svjedočanstvo, prema kojem su biskupovi ljudi, zbog straha da ne budu napadnuti s leđa, prekinuli opsadu Gradeca, kojemu je u pomoć stiglo sedam tisuća Nijemaca, te su oni opsjeli Kaptol. Zapoljini pristaše krenuli su prema Križevcima i smjestili se uz Dravu, gdje su srušili utvrdu sv. Elizabete.

Istvánffy detaljno opisuje vojne metode kojima se služilo u opsadi zagrebačkoga Kaptola i katedralne utvrde, što je postupak kojim se često služi, a podsjeća na antičke autore:

... *Thurn i španjolske pomoćne čete i njemački odredi, kako jednako izvještavaju biskupu Šimunu i Zapolji, opsjeli su 7. VII. Zagreb, u kojem se nalazi hram iznimne izrade posvećen sv. Stjepanu kralju, s pridruženom utvrdom i s obrađenim njivama i vinogradima. Manjim su se spravama lukavo približavali dok su jačim hicima iz katapulte, od kojih su stradavale potresene zidine, štitali svoje (vojnike) od veće štete. Ove su običavali bacati na zidine i na one (vojnike), koji su bili u drvenim utverdama i tako su plašili neprijatelje. Španjolci su se trudili kopanjem opkopa i dovođenjem vode pod zidine urušiti utvrdi.*⁹⁰

Slijedi epizoda o hrabrosti i domišljatosti Ivana Vagerovića, kojemu je bila povjerena obrana Kaptola. Istvánffy navodi njegovu spretnost i snalažljivost, kojom je spasio utvrdi od zauzimanja. Vagerović je bio vjeran biskupu i lojalan obitelji Erdődy, koja ga je bogato nagradila posjedima, a ovo je još jedan primjer izdizanja pojedinca i njegovih zasluga, tipičan za humanističku historiografiju:

... *Utvrdom je zapovijedao Ivan Vagerović, po narodnosti Hrvat, nekoć šticienik ostrogonskoga nadbiskupa Tome, čovjek star, ali hrabar, poznat po mnogim vojnim pothvatima, koji je ... prisiljen tolikim poteškoćama i potrebnim stvarima potajno usred noći spustio konopcem niz zid jednog svećenika, da biskupu odnese pismo i da, pošto ga obavijesti o potrebama obrane, traži pomoć i zaštitu; svećenik se jednako sretno vratio od biskupa kad je obavio povjereni posao i ponovno se uz pomoć konopca popeo na zidine te brzo javio opsjednutima o skoroj pomoći. Osobito je bilo čudno da je ovaj svećenik uspio izbjeći i zavarati neprijatelje, posebno vješte straže Španjolaca i jako pažljivo postavljene obilazne patrole. Iako su biskup i drugi zapovjedili da se opsjednuti vođe nadaju i da će im brzo donijeti pomoć, makar trebali tražiti pomoćne čete od Turaka, i kako je sve tako obilno obećano, Vagerović je, obradovan porukom i nadom, naložio da sve ratne sprave prave*

⁸⁸ *Isto*, liber X, str. 97a.

⁸⁹ Treba usporediti Klaića, koji u opisu ovih zbivanja donosi prijevod Zermeghova djela. KLAIĆ 1975., sv. 5, str. 113.

⁹⁰ *Historiarum*, liber X, str. 97a.

*veliku buku, zapovjedio je i druge znakove radosti trubama, timpanima, pjevanjem, bukom i galamom, ipak su neprijatelji velikom upornošću i snagama pokušavali držati opsadu. Iako se činilo da je utvrda neosvojiva, nisu se namjeravali povući.*⁹¹

Istvánffyjev opis, najvećim dijelom preuzet od Zermegha, prenosi i Krčelić. Opsada Kaptola zapravo je prekinuta zbog turskoga približavanja Beču. Turska vojska u rujnu 1529. počela je iz Budima opsjedati Beč, te se kraljevska vojska na čelu s Thurnom povukla iz Zagreba i uputila onamo. Istvánffy ipak daje veću težinu tim zbivanjima i objektivno navodi te aktivnosti:

*... Ali Ferdinand prije svega želeći biti na oprezu zbog obrane Beča, naredi da se prekine opsada. Naime, kad je po sigurnim znakovima spoznao da Sulejman doskora namjerava okružiti opsadom Beč, Thurnu i Španjolcima te ostalim zapovjednicima Nijemaca uistinu naredi da, zapostavivši sve i odloživši opsadu za drugo vrijeme, bez odlaganja pohitaju u obranu Beča s vojskom.*⁹²

U borbama između Zapoljine i Ferdinandove stranke stradali su i Gradec i Kaptol. Pročelje stolne crkve bilo je teško oštećeno, dva stara srednjovjekovna tornja srušena, kaptolsko naselje bilo je opustošeno i spaljeno, a kanonički stanovi uništeni. Devastacija se nastavila i nakon što se biskup Erdődy priklonio kralju Ferdinandu, budući da je on nastavio sa starim neprijateljstvima; to se ponajprije odnosilo na obitelj Zrinski, posebice Ivana. Obostrano su izražavali neprijateljstvo i međusobno su uništavali imovinu, pri čemu su stradala i mnoga crkvena dobra. Gotovo sve kanoničke kuće bile su spaljene, a obnova toga naselja trajala je duže vremena; još 1533. spominje se da kanonici nemaju stalnih stanova, a 1540. biskup Erdődy potiče ih da na Kaptolu grade kuće i kao povlasticu im dopušta da polovicom vrijednosti kuća nakon smrti mogu raspolagati njihovi rođaci.⁹³

Istvánffy te sukobe smješta u 1541., dok Krčelić smatra da njihovi začetci sežu u 1538.⁹⁴ Oni su prestali tek kad im je kralj Ferdinand, pod prijetnjom gubitka ugleda, naredio da se pomire i posredovanje povjerio svojim ljudima od povjerenja:

*... Uistinu je Ferdinand, objavivši vrlo strog nalog, pod prijetnjom gubitka časti i dobroga glasa zabranio obojici uzajamno započinjanje i nanošenje šteta: također je senjskom biskupu Franji Jožefiću, knezu Jurju Frankopanu Slunjskom, Baltazaru Banffyju Taločkom i Stjepanu Gyulayu, Ivanovu sinu i Mihaelu iz Ravena, zapovjedniku Slavonije, povjerio da ih vrate u uzajamno prijateljstvo i prijašnju slogu, ili da sve nesloge okončaju na sudu.*⁹⁵

Zagrebački biskupi i prostor Zagrebačke biskupije u obrani od Osmanlija

Posjedi Zagrebačke biskupije našli su se u XVI. stoljeću, između Krbavske i Sisačke bitke, na putu turskoga prodora prema srednjoj Europi – dijelom su bili okupirani, dijelom opu-

⁹¹ *Historiarum*, str. 98a.

⁹² *Isto*.

⁹³ BUNTAK 1994., 203.

⁹⁴ KRČELIĆ 1994., 253.

⁹⁵ *Historiarum*, liber XIV, 151.b. Ovaj opis također preuzima Krčelić.

stošeni, ali upravo na tim područjima zaustavljeno je tursko napredovanje.⁹⁶ No, stanovništvo na području Biskupije i njezini posjedi bili su pod pritiskom turske vojske već sredinom XV. st. Prve su na udaru bile njezine južne i istočne granice, one prema bivšoj Bosanskoj, Kninskoj i Kravskoj biskupiji, odnosno dijelu Pečuške, između rijeka Drave i Save. Najmanje četvrtina ukupne površine biskupije iz vremena prije turskih osvajanja bila je na prostoru sjeverozapadne Bosne, koju je činio Dubički arhiđakonat, poslije označavan kao Turska Hrvatska (*Croatia turcica*). Nakon mohačkoga poraza slijedile su godine nesigurnosti, a izbor dvojice kraljeva podijelio je cijelu zemlju i donio joj građanski rat s pustošenjima velikih razmjera. Oslabljenih obrambenih sposobnosti, Biskupija se nije uspjela obraniti od novih turskih napada te je 1536. izgubila Požegu. Padom Osijeka i Đakova 1537. otvoren je najkraći put prema njezinu središtu i prema Varaždinu, koji je imao veliko strateško značenje u obrani sjevernih krajeva – Štajerske i Graza. Najzapadnija granica Turskoga Carstva bila je sredinom XVI. st. rijeka Česma kraj Čazme, a najzapadnija bitka vođena je 1545. kraj Konjščine. Jedno od najbolnijih pitanja u obrani od Turaka bile su utvrde, koje nisu bile građene za duži boravak vojnika, a kako vladari nisu imali novca za izgradnju novih, teret je obrane, kao najveći feudalni gospodar, snosila Zagrebačka biskupija. Njezina dva kaptola, Zagrebački i Čazmanski, sudjelovali su u obrani zemlje prema svojim mogućnostima i često se pribjegavalo prodaji blaga iz kaptolskih riznica kako bi se namaknuo potreban kapital za izgradnju obrambenih utvrda. Tako je, primjerice, na biskupskim vlastelinstvima izgrađena zagrebačka katedralna utvrda te utvrđene Čazma, Dubrava i Sisak, a kanonici su organizirali obranu i osobno sudjelovali u bitkama.⁹⁷ Čak i biskupi koji nisu boravili u Zagrebu dali su svoj prinos obrani biskupije; poznato je da je biskup Nikola Oláh kao kraljev potkancelar podržao zagrebački Kaptol u njegovu nastojanju oko izgradnje tvrđave kod Siska, pa je kralj, na biskupovu molbu, kraljevski porez od kaptolskih podanika na sisačkoj gosposltiji prepustio Kaptolu radi izgradnje utvrde.⁹⁸ Od 1544., kad je utvrda bila sagrađena, svake su godine na kaptolskim sjednicama birana po dva kanonika za upravitelje sisačke utvrde, od kojih je jedan bio arhiđakon, a drugi magister.⁹⁹

Sudjelovanje Zagrebačke biskupije u obrani zemlje od Turaka zabilježio je i Istvánffy. Opis turskoga zauzimanja utvrde Moslavine (*Mons Claudius*) i smrt biskupa Šimuna Erdődyja, kojega je na biskupskoj stolici naslijedio Nikola Oláh, nalaze se u XVI. poglavlju. Biskup je Erdődy u proljeće 1543. obolio, i Kaptol je, pobojavši se da ne umre bez oporuke, k njemu u Čazmu poslao lektore da je sastave. Umro je 2. lipnja 1543., dok Istvánffy te događaje smješta u godinu 1544.:

Ne mnogo poslije ... iznenadnom navalom i provalom osvojeno je Kladijevo brdo, koje naši zovu Moslavinom, utvrda smještena nedaleko od Ivanića, koju je čuvala neznatna četa Petra Erdődyja. Tako je zbog blizine neprijatelja zavladao golem strah u Čazmi i Dubravi, utvrđama biskupa Šimuna. On je, naime, ne mnogo poslije otišao od živih one-moćao od godina i bolesti, a njegovo svećenstvo, koje je bilo znamenito u sretnijim vreme-

⁹⁶ O udjelu Zagrebačke biskupije u hrvatsko-turskim ratovima u zborniku *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094.–1994.*, str. 189–197.

⁹⁷ O izgradnji utvrda na prostorima Biskupije više piše Milan KRUIHEK, »Izgradnja obrambenog sustava Slavonske granice u tijeku XVI. st.«, *Povijesni prilozi*, 11 (1992.), str. 3–38.

⁹⁸ *Sisačka bitka 1593.*, str. 69.

⁹⁹ Ljudevit IVANČAN, »Kaptolska tvrđava Sisak«, *Bogoslovska smotra*, 1928., str. 359.

*nima, Ferdinand je dobrotivo dodijelio Nikoli Olahu, svom savjetniku, koji se malo prije vratio iz Belgije od kraljice Marije.*¹⁰⁰

Sljedeći biskup kojega Istvánffy spominje u djelu jest Wolfgang Vuk Gyulay (1548.–1550.), njegov rođak po majci, o kojem se inače u historiografiji malo zna.¹⁰¹ Bio je sin Ivana, slavonskoga banovca i pouzdanika Ivaniša Korvina, pripadao je pavlinskomu redu, a za zagrebačkoga biskupa posvećen je 1549. U siječnju 1550. bio je prisutan na općem saboru u Požunu, gdje je iznenada umro. Iza njega je u riznici zagrebačke katedrale ostala sačuvana biskupska mitra (danas poznata kao »Gyulayeva mitra«), koju je dao preurediti vlastitim novcem i na nju pripasati obiteljski grb. Biskupom je postao u vrijeme kad se stišao sukob između Ferdinanda i Ivana Zapolje, koji je umro 1549., a ojačala turska osvajanja, no zbog kratkoga upravljanja biskupijom nije mogao učiniti neke važnije poteze.

Prilike u vrijeme biskupa Gyulaya, kojega naziva *Lupus Giulianus*, Istvánffy opisuje kroz događaje oko zauzimanja biskupske utvrde u Čazmi. Ta je zbivanja smjestio u 1553. godinu, a biskup Gyulay umro je 1550. – to protuslovlje u starijoj se historiografiji tumačilo činjenicom da se autor mogao lakše sjetiti za čijega se biskupovanja to dogodilo, nego točne godine.¹⁰² Vjerojatno je da su kanonici napustili Čazmu i prije 1549., o čemu svjedoči i pismo kralja Ferdinanda, u kojem se saznaje da su kanonici tražili dopuštenje da se služe kaptolskim pečatom za javne listine.¹⁰³ Svi kanonici su se malo-pomalo sklonili u Zagreb, gdje su tražili prebendarska mjesta, tako da je najveći dio čazmanskih kanonika popunjavao prebendarski zbor. Istvánffy opisuje zauzimanje Čazme i Dubrave koje je poduzeo Ulama paša, kojega nisu usporili niti neuspjeli prethodni pohod, niti smrt sina, stradalog u sukobu s vojskom Nikole Zrinskoga i Luke Sekelyja kod Varaždina. Istvánffy piše kako su tvrđu Turci zauzeli bez borbe, jer je posadu činilo svega 20 ljudi, a potom su krenuli na Viroviticu, kojoj je na čelu s oko pedeset ljudi bio Juraj Brođanin. On je, suočen s nestašicom namirnica i potrebnih stvari, koje je bezuspješno pokušavao dobiti, bio prisiljen s pašom sklopiti pogodbu i predati utvrdu:

... No ipak ga nisu usporili niti žalost zbog neuspjela pohoda, niti osobna tuga zbog gubitka sina, pa je ponovno skupio čete i opsadom okružio utvrdu Čazmu, smještenu na rijeci istoga imena, koju je nehajno čuvalo ne više od dvadeset vojnika zagrebačkog biskupa Wolfganga Gyulaya. Oni su mu, iznenada prestrašeni, odmah otvorili vrata. Nakon što je (Čazma) bila osvojena, poveo je čete u osvajanje Virovitice, kojoj je na čelu bio Juraj Brođanin s oko pedeset vojnika. Kad je on preko izvidnika saznao o dolasku neprijatelja, nije prestajao od Luke Sekelyja pismima i preko glasnika tražiti hranu i potrebne stvari, a najviše barut, kojeg je nedostajalo. Ali dok onaj (Sekely) nije brinuo, ili je odugovlačio oklijevanjem, neprijatelji su se primakli i približili topove nasipima koje su izgradili u redovničkom samostanu, koji se nalazio kraj utvrde. Zidine utvrde nisu mogle podnijeti snagu udaraca topova jer su bile stare i trošne, pa je Brođanin, prije nego što su došli

¹⁰⁰ *Historiarum*, liber XVI, str. 169.

¹⁰¹ *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 243–245. i HBL 5, str. 353, te LUKINović 1995., str. 158–159.

¹⁰² Ljudevit IVANČAN, »Čazmanski kaptol«, *Croatia sacra*, 2 (1932.), 118–119.

¹⁰³ *Isto*, 119.

*Ratko Malić i Petar Besedić, zapovjednici četa koje je Sekely poslao u pomoć, bio prisiljen sklopiti mir s Ulamom i predati se.*¹⁰⁴

Nakon što je Virovitica bila predana, Juraj Brođanin bio je pogubljen, a nedugo potom Turci su zauzeli i spalili biskupsku utvrdu Dubravu:

*Nakon što je utvrda bila predana Turcima, Sekely je došao u Koprivnicu i opravdavši sebe i na njega prebacivši krivnju, što je prekasno poslao pomoć i potrebne stvari, naredio da se (Brođanin) smjesta zarobi i okrutno pogubi nakon parnice. Ne mnogo poslije ... Turci su opljačkali i požarom spalili Dubravu, utvrdu istog zagrebačkog biskupa.*¹⁰⁵

Prilično je opširan i Istvánffyjev opis bitaka kod Siska 1591.–1593. u kojima je važnu ulogu imao zagrebački Kaptol. On je, od darovnice biskupa Stjepana I. 1215. godine, bio feudalni gospodar Siska i sisačke pokrajine. Istvánffy događaje opisuje u XXVII. i XXVIII. knjizi, bazirajući svoju priču ponajviše na spisu Nikole Stepanića Selničkoga, potom na iskustvima svoga zeta Ivana Draškovića te službenim dokumentima. Opisao je sve opsade sisačkoga kaštela, dok je najdetaljniji opis treće opsade 1593. godine.

Obranu Siska isprva su vodili zagrebački kanonici Nikola Mikac i Stjepan Kovačić.¹⁰⁶ Mikac se, da bi mogao postati sisačkim zapovjednikom, odrekao časti kantora i prešao u niži kanonički red,¹⁰⁷ a njegovi izvještaji Kaptolu zorno su prikazivali teško stanje branitelja. Prva opsada sisačkoga kaštela u kolovozu 1591., koja je trajala razmjerno kratko te su je branitelji u tri dana uspješno odbacili,¹⁰⁸ opisao je i Istvánffy. O Mikčevoj ulozi za druge opsade Siska 1592. u historiografiji niti danas ne postoji jedinstveno mišljenje; jedni smatraju da su zapovjedništvo nad obranom vodili Mikac s kanonicima Blažom Đurakom¹⁰⁹ i Matijom Fintićem,¹¹⁰ a drugi da su obranu vodili samo Fintić i Đurak. Prema Istvánffyju, Mikac se već bio povukao, a ostali branitelji uspješno su se branili čitavih osam dana:

*... Obranom Siska te su godine zapovijedala dva svećenika Zagrebačkoga kaptola, Blaž Đurak i Matija Fintić (naime Mikac se, ispunivši vrijeme zapovjedništva, koje je običavalo trajati jednu godinu, vratio kući), koji su čuvali mjesto s ne manje postojanosti i hrabrosti, tako da, iako su zidine osam dana bile žestoko udarane, ništa se nije pokrenulo i odvažnoga duha naši nisu dvojili hrabriti se i neprijateljima nanositi goleme štete bacajući streljivo i često provaljujući na nasipe.*¹¹¹

O Istvánffyjevima opisima treće i najpoznatije opsade Siska 1593.¹¹² u XXVII. poglavlju, kao i o opisima opsade Perinje 1596.¹¹³ u XXIX. poglavlju, dosta je pisano u literaturi, stoga se na ovome mjestu nismo zadržavali na njima.

¹⁰⁴ *Historiarum*, liber XIX, str. 216b.

¹⁰⁵ *Isto*, 217a.

¹⁰⁶ Više o njima piše Ljudevit IVANČAN, *Podatci o zagrebačkim kanonicima* (Tipkopis), Zagreb, 1924.

¹⁰⁷ LUKINOVIC 1994., str. 72.

¹⁰⁸ *Sisačka bitka 1593.*, Zagreb–Sisak 1994., 33–66.

¹⁰⁹ Blaž Đurak bio je kanonik 1583.–1602., a u bitci 1592. bio je ranjen. Godine 1598. bio je kaptolski izaslanik papi Klementu VIII., a kasnije jedan od kandidata za zagrebačkoga biskupa. IVANČAN 1928.

¹¹⁰ Fintić je bio kanonik 1584.–1593. Više o njemu vidi Pejo ČOŠKOVIC, HBL 4, Zagreb, 1998., 263–264.

¹¹¹ *Historiarum*, liber XXVII, str. 366b.

¹¹² KARBIC 1994., str. 240–241.

¹¹³ Vlado REZAR, »Opsada Petrinje (1596) u spisu Nikole Stepanića Selničkoga«, *Petrinjski zbornik*, 1 (1998.), str. 29–49.

Portret jednoga zagrebačkog biskupa – Juraj Drašković

Juraj Drašković (1525.–1578.)¹¹⁴ bio je jedan od najzapaženijih zagrebačkih biskupa. Potječe iz obitelji koja je svoje posjede imala u Lici i oko Knina; izgubivši ih zbog turskoga osvajanja, nastanila se u okolici Karlovca. Ostavši rano bez oca, školovanje mu je omogućio Juraj Utješenović (Utišenić), majčin brat, velikovradinski biskup i kasniji kardinal, koji ga je poslao na studij u Krakov i Beč. Ondje se upoznao s duhovnim kretanjima toga doba, humanizmom i protestantizmom, ali je strogo katolički karakter tih sveučilišta bio presudan za njegovo kasnije opredjeljenje. Nakon što je neko vrijeme, kao *magister artium*, predavao astronomiju, u Padovi je završio pravo te započeo svoj znanstveni rad pobijanjem Calvinova učenja.¹¹⁵ Do 1557. obavljao je više nižih crkvenih službi (bio je prepošt u Aradu u Rumunjskoj i Jasovu u Slovačkoj), a potom je postao tajnikom kralja Ferdinanda, u čijoj je pratnji bio na saboru u Augsburgu 1555., gdje je poticao pomirenje katolika i protestanata. Kralj ga je imenovao pečuškim biskupom 1557., papa potvrdio 1560., ali zbog turske opasnosti u Pečuhu nikad nije boravio. Prilično naglo uspinjanje po društvenoj ljestvici vjerojatno je, barem u početku njegove karijere, bilo rezultat žrtve koju je podnio njegov ujak Juraj Utješenović.

Ubrzo se Drašković pokazao prikladnim za državnu službu. Već 1559., prigodom pogrebnih svečanosti u povodu smrti Karla V. i carice Marije, održao je govor *Oratio funebris de defuncta Regina Maria*,¹¹⁶ u kojem je podsjetio na teške prilike u Panoniji, a kad je 1561. sazvano treće zasjedanje Tridentskoga koncila, Drašković je bio jedan od najzaslužnijih što se Ferdinand odazvao i poslao izaslanike na crkveni skup na kojem se odlučivalo o vjerskoj i političkoj sudbini Europe.¹¹⁷ Ondje je boravio kao kraljev izaslanik i govornik Ugarskoga Kraljevstva (*orator pro Regno Hungariae*).¹¹⁸ Biskupi iz ostalih hrvatskih biskupija također su bili vrlo aktivni u radu Koncila te su se zalagali za provedbu posttridentske obnove u svojim biskupijama i na širem nacionalnom području, osobito glede intelektualnoga obrazovanja klera i moralnoga odgoja naroda. Nakon što je 1563. Drašković bio imenovan zagrebačkim biskupom, nastojao je u svojoj biskupiji djelovati u skladu sa zaključcima crkvenoga sabora; sazvao je tri biskupske sinode i na Kaptolu 1576. otvorio dječjačko sjemenište u kuriji bivšega kanonika Franje Filipovića.

Drašković je sudjelovao i u upravljanju zemljom; nakon smrti bana Petra Erdődyja bio je 1567. imenovan hrvatskim banom, isprva s Franom Frankopanom Slunjskim (1567.–1572.), a zatim samostalno do 1574., kad je kao svoga pomoćnika u vojnim poslovima imenovao Gašpara Alapića. Kao ban se istaknuo u obrani zemlje od Turaka te radio na pomirenju hrvatskoga plemstva, a zbog svoje brige za domovinu i osiromašeni puk dobio je naslov *pater patriae et pauperorum*. Za njegova banovanja dogodila se Seljačka buna

¹¹⁴ O njegovu djelovanju više Jozo SOPTA, HBL 3, Zagreb, 1993., 592–594, potom u zborniku *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 255–266, te LUKINOVIĆ 1995., 164–172, kao i R. AUBERT, *Dictionnaire de histoire et geographie ecclesiastique*, 14, Pariz, 1960., 786.

¹¹⁵ *Confutatio eorum quae dicta sunt a J. Calvino*, Patavii, 1551., posvećeno njegovu ujaku Utješenoviću.

¹¹⁶ Objavljeno u *Orationes funebres a S. Scradio collectae. I.*, Francofurti ad Moenium, 1566., str. 196–310.

¹¹⁷ HBL, 3., Zagreb, 1993., str. 595.

¹¹⁸ O njegovoj aktivnosti ondje piše Vicko KAPITANOVIĆ, »Biskup Juraj Drašković na Tridentskom saboru«, *Kačić*, 6 (1974.), 105–121.

1573., a njegova uloga u njezinu gušenju niti danas nije do kraja razjašnjena. Godine 1574. postao je kaločkim nadbiskupom, 1578. napustio je Zagrebačku biskupiju te imenovan biskupom u Győru i kancelarom kralja Rudolfa II. On ga je 1584. postavio kao namjesnika za Ugarsku, a papa Siksto V. imenovao ga je 1585. kardinalom, no razmjerno brzo nakon toga, 1587., umro je na putu u Rim.

Draškovićevo djelovanje u svjetlu posttridentske obnove bilo je istovjetno djelovanju Istvánffyjeva mentora i uzora Nikole Oláha u Ugarskoj – obojica su bila ključne figure u podizanju obrazovnih ustanova svojih zemalja i stvaranju nove duhovne klime. To je, između ostaloga, bio jedan od preduvjeta za razvoj humanističke djelatnosti, koja se u sjevernoj Hrvatskoj, a posebno u zagrebačkoj sredini, počela jače razvijati tek od sredine XVI. st. Razlog tomu bila je slaba zaštićenost regije od mogućih turskih provala, kao i blizina snažnoga humanističkog središta na dvoru u Budimu.

Istvánffy svoga starijega suvremenika Draškovića spominje na nekoliko mjesta; prvi put prilikom odluke pape Pija IV. o poslanicima na koncil u Tridentu:

... Prije nego je otputovao (Ferdinand) za koncil, koji je sazvao vrhovni svećenik Pio IV. u gradu Tridentu, izabrao je poslanike kao svoje govornike za Ugarsko Kraljevstvo: praškoga nadbiskupa Antona Brusa i pečuškoga biskupa Jurja Draškovića. Za predstavnike klera izabrani su čanadski biskup Ivan Kolosswari i kninski biskup Andrija Dudić.¹¹⁹

Potom spominje epizodu u kojoj je Drašković dokazao svoju odanost kralju Maksimilijanu prilikom zavjere, koju su protiv njega 1568. sklopili ugarski velikaši na čelu s erdeljskim vojvodom Ivanom Žigmundom. Njegov povjerenik Juraj Bocskay došao je u Zagreb pod izlikom da želi posjetiti sina Jeremiju, koji se nalazio među Draškovićevim štićenicima, i ondje nagovarao biskupa da se pridruži pobuni s ostalim slavonskim i hrvatskim velikašima. Pozivu se odazvao jedino Franjo Tahy, dok je Drašković s udovicom palatina Nadasdyja sve otkrio kralju:

... Temelje ove urote, koju je započeo i učvrstio Juraj Bocskay, koji je proputovavši velikim dijelom kraljevstvo, pod izlikom da posjećuje sina Jeremiju, koji je bio (u službi) kod zagrebačkoga biskupa Jurja Draškovića, pokušao je privući na sudioništvo koga je mogao od prvaka, prije svih (Stjepana) Doboia i (Ivana) Balassu, obećavajući im bogate plaće, utvrde, blago, posjede, časti i dostojanstva.¹²⁰

Kao nagradu za vjernost Drašković je dobio dvorce Trakošćan i Klenovnik s pripadajućim posjedima, koje je darovao svom bratu Gašparu, čime je obitelj stekla važan imetak i ušla u krug bogatih feudalnih posjednika u Hrvatskoj.

Istvánffy je zabilježio i Draškovićevu ulogu u u gušenju Seljačke bune 1573., kad je kao namjesnik banske časti zapovijedao banskom vojskom. Navodi da Drašković, iako je prije pokušao upozoriti velikaše da ne vrše nasilje nad seljacima kako bi se izbjegla pobuna, nije uspio u svojoj namjeri. Sazvao je skupštinu kako bi se državni vrh savjetovao što treba raditi, no uskraćena mu je pomoć bez careva dopuštenja. Stoga je u Beč poslao poslanike po naputke, a kako je u međuvremenu seljačka vojska zauzela Stubicu, Drašković je, ne čekajući posebne kraljevske naloge, imenovao Matiju Keglevića i Gašpara Alapića zapo-

¹¹⁹ *Historiarum*, liber XX, str. 251b.

¹²⁰ *Historiarum*, liber XXIV, 312ab.

vjednicima plemićke vojske, koja je krenula protiv ustanika.¹²¹ Karakteristična je kratkoća njegova prikaza bune, u čemu će ga još suzdržanije slijediti Rattkay u svom djelu.¹²²

Buna, koja je za svoj uzor imala seljački ustanak Jurja Dósze u Ugarskoj, zabilježena je u opisima suvremenika slično kao i Dószina. Istvánffyjev opis njezina vođe Gupca korespondira Giovijevu opisu vođe prve bune.¹²³ *On je jak i u rasuđivanju i fizičkoj snazi, prepun mržnje prema plemstvu, neobuzdana i nepomirljiva govora.*¹²⁴ Biskupova je uloga u Istvánffyjevom opisu tih zbivanja ukratko iznesena, a u kasnijoj historiografiji slika Draškovića kao nemilosrdnoga gušitelja bune upotpunjena je drugim izvorima i dokumentima.¹²⁵

Istvánffy je zabilježio i Draškovićevo odlazak sa stolice zagrebačkoga biskupa, njegovo imenovanje biskupom u Gyóru 1578. te imenovanje njegova nasljednika na banskoj stolici, Kristofora Ungnada:

*... U to je vrijeme kralj (Rudolf) sazvaio prvu skupštinu pod svojim predsjedanjem, za 1. veljače u Požunu, na kojoj je podijelio neke časti; na mjesto đurskoga biskupa i kancelara Ivana Listhyja, koji je nedavno umro u Pragu, premjestio je Jurja Draškovića iz zagrebačke biskupije u Ugarsku, i na mjestu zapovjednika Ilirika, kojega nazivaju banom, naložio da ga naslijedi Kristofor Ungnad.*¹²⁶

Potom opisuje kako ga je novoustoličeni papa Siksto V. 1585. imenovao kardinalom, kao osobu poznatu po učenosti i pobožnosti:

*... Nakon što je umro papa Grgur, naslijedio ga je papa Siksto V., i na carevu je preporuku đurskoga biskupa i ugarskoga kancelara Jurja Draškovića, čovjeka učena i poznata po svetosti i pobožnosti života i vladanja, izabrao u kardinalski zbor, i kad je bolonjski patricij Gašpar iz obitelji Arini donio grimizni šešir, primio ga je u Papino ime u hramu sv. Augustina iz ruke bečkoga nadbiskupa Gašpara.*¹²⁷

Crkveni povjesničari (H. Jedin)¹²⁸ navode da je Draškoviću kardinalska čast bila ponuđena već 1563. u tijeku Tridentskoga koncila u okviru pregovora o nagradama za iznimne zasluge u radu, što je on odbio. Dvije godine nakon imenovanja za kardinala Drašković je umro, prema Istvánffyju od dizenterije, od koje je obolio na putu za Rim. Navodi njegove kvalitete i žalost svih u domovini:

*... Ali pristupivši joj, nije se mogao dugo radovati ovoj časti. Naime, jedva ju je dvije godine obnašao, i papa ga je pozvao u Rim, no pripremajući potrebne stvari za put u Rim, umro je u šezdeset i drugoj godini svladan teškom dizenterijom. Ne bez žalosti cara i prvaka Panonije koji su ga silno voljeli zbog jedinstvene obdarenosti duha i tijela, tako se uistinu šezdeset i više godina nisu sjećali nikoga u Panonskom kraljevstvu poslije smrti kardinala Tome Bakača.*¹²⁹

¹²¹ *Isto*, liber XXIV, str. 324a.

¹²² RATTKAY 2001., str. 220. O Istvánffyjevom opisu Seljačke bune pisao je Josip ADAMČEK, *Seljačka buna 1573.*, Zagreb, 1973.

¹²³ BIRNBAUM, str. 45.

¹²⁴ *Historiarum*, liber XXIV, 341a.

¹²⁵ ADAMČEK 1973.

¹²⁶ *Historiarum*, liber XXV, str. 337b.

¹²⁷ *Isto*, liber XXVI, str. 344ab.

¹²⁸ *Velika povijest Crkve*, IV/1, Zagreb, 2004., str. 237.

¹²⁹ *Historiarum*, liber XXVI, str. 344.

Nije neobično što je u svom djelu Istvánffy posvetio toliko prostora upravo Draškoviću, koji je u crkvenim, ali i općekulturnim krugovima Europe onoga vremena zauzimaao istaknuto mjesto. Istvánffy i Drašković djelovali su u istome političkom i vjerskom okružju – obojica su bili odani dinastiji Habsburga i djelovali u njihovoj službi, a svaki je na svoj način bio aktivan u katoličkoj obnovi. Zbog dobroga poznavanja okolnosti u kojima je djelovao, njegov opis pridonosi stvaranju potpunije slike o ovom biskupu.

Istvánffyjevo djelo od neupitne je važnosti za proučavanje hrvatske povijesti ranoga novog vijeka. To je zaključak koji su još davno iznijeli hrvatski povjesničari toga razdoblja, no unatoč njemu, izuzevši nekoliko radova koji se bave pojedinim temama u njegovu radu, ne postoji opširnija monografija koja se bavi njegovim cjelokupnim opusom. Niti njegova osoba, unatoč čestom pojavljivanju u suvremenim zapisima onoga doba, do danas nije u dovoljnoj mjeri zainteresirala hrvatsku stručnu javnost.

Nakon provedene analize cijeloga teksta, a potom i odabranih dijelova, uočava se da je opseg tema iz hrvatske povijesti, kojima se Istvánffy bavi u svom djelu, mnogo širi od dosad poznatih i isticanih, što otvara mogućnosti za daljnja istraživanja. Bilo bi korisno načiniti lingvističku analizu njegova djela, koja bi potkrijepila davno zadobiveni Istvánffyjev epitet »mađarskoga Livija« i potvrdila utemeljenost njegova izraza u jeziku antičkih autora, a zadatak koji se nameće kao neizbježan nakon analize njegova rada jest ustanoviti koliki je Istvánffyjev utjecaj na hrvatsku latinističku historiografiju od XVII. st. pa nadalje, kako bi se odredilo njegovo pravo mjesto u hrvatskoj historiografiji, ali i kulturi uopće.

Izvori

CRIJEVIĆ TUBERON, Ludovik, *Commentarii de temporibus suis*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001.

Monumenta Hungariae historica, XVI., Pést, 1866; XIX, Budapest, 1873.

KRČELIĆ, Baltazar Adam, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis, Zagrabiae*, 1770. (pretisak 1994.). Prijevod: *Povijest Stolne crkve zagrebačke*, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1994. (preveo Zlatko Šešelj).

KRČELIĆ, Baltazar Adam, *Scriptorum ex Regno Sclavoniae a saeculo XIV. usque ad XVII. inclusive collectio*, Varasdini, 1774.

RATTKAY, Juraj, *Memoria regum et banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, Vienne, 1652. Prijevod: *Spomen na kraljeve i banove*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001. (preveli Zrinka Blažević, Vladimir Rezar, Boris Nikšić, Theodora Shek Brnardić, Irena Miličić).

SCHWANDNER, Johann Georg, *Scriptores rerum Hungaricarum, veteres, ac genuini*, II, Vindoboniae, 1746.

ŠIŠIĆ, Ferdo, *Acta comitalia Croatiae, Dalmatiae, Sclavoniae, IV, u: Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Zagreb, 1917.–1918.

Literatura

- A bibliotheca Zriniana története és állománya*, Budapest, 1991.
- ADAMČEK, Josip, *Seljačka buna 1573.*, Muzej seljačkih buna, Zagreb, 1973.
- ANDELIĆ, Magdalena, *O biblioteci Nikole Istvánffyja*, Historijski zbornik, 18 (1965.), str. 392–393.
- Annali del Collegio ungaro-illirico di Bologna 1553-1764*, Bologna, 1988.
- ANTOLJAK, Stjepan, *Hrvatska historiografija*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.
- BARTONIEK, Emma, *Fejezetek a XVI-XVII. századi Magyarországi történetírás történetéből*, Budapest, 1975.
- BENE, Sándor, »Ideološke koncepcije o staleškoj državi zagrebačkoga kanonika«, u: J. RATTKAY: *Spomen na kraljeve i banove*. Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001., str. 4–103.
- BERLÁSZ, Jenő, »Istvánffy Miklós könyvtáráról«, *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1959.*, Budapest, 1961., str. 202–240.
- BERLÁSZ, Jenő, »Újabb információk Istvánffy Miklós tékájáról. Erdély anekták 1958-ból. A zágrabi Corvin-kódex«, *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1972.*, Budapest, 1975., str. 214–244.
- BIRNBAUM, Marianna D., *Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, P.E.N. Croatian centre, Most/ The Bridge, Zagreb–Dubrovnik, 1993.
- Bojevi za Sisak 1591–1593.*, Muzej Sisak, Sisak, 1993.
- BÓTA, Károly, *Istvánffy Miklós*, Budapest, 1938.
- BRODARIĆ, Stjepan, *Mohačka bitka 1526.*, Kulturno informativni centar »Privlačica«, Vinkovci, 1990. (preveo i priredio Stjepan Sršan).
- BUNTAK, Franjo, *Povijest Zagreba*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1996.
- BUTURAC Josip – IVANDIJA, Antun, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1973.
- Diffusion des Humanismus: Studien zur nationalen Geschichtsschreibung europäischer Humanisten* (Johannes Helmuth, Ulrich Muhlack und Gerrit Walther), Wallstein Verlag, Göttingen, 2002.
- Dokumenti o sisačkoj bici 1592.–1598.*, Sisak, 1993. (priredio Josip Barbarić).
- DUKIĆ, Davor, *Sultanova djeca. Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Thema, Zadar, 2004.
- FANCEV, Franjo, »Sveučilišna knjižnica«, u: *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874.–1924.*, Zagreb, 1925., str. 191–224.
- FANCEV, Franjo, »Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606-1772)«, *Starine JAZU*, 37 (1934.), str. 1–176.
- FODOR, Henrik, *Istvánffy Miklós histórijának forrásai*, Pécs, 1940.
- GLIGO, Vedran, *Govori protiv Turaka*, Logos, Split, 1993.
- HOLUB, József, *A Kissaszonyfalvi Istvánffy-csalad*, Turul, sv. XXVII, 1909.

- HOLUB, Jozsef – JUHASZ, László, »Introductio«, u: *Carmina*, Lipsiae, 1935., str. III–VIII.
- HORVAT, Rudolf, »Građa za povijest hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573.«, *Starine JAZU*, VII, 1875., str. 164–322; VIII, 1876., str. 243–252.
- HORVAT, Rudolf, »Ob obrani hrvatsko-slavonske granice u XVI. I XVII. vieku s gledišta državnopravnoga«, *Književnik*, 3 (1866.), str. 590–541.
- Hrvatska i Europa*, HAZU i Školska knjiga, Zagreb, sv. 2. Srednji vijek i renesansa, 2000.; sv. 3. Barok i prosvjetiteljstvo, 2003.
- Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1–6, Leksikografski zavod »Mirloslav Krleža«, Zagreb, 1983.–2005.
- Hrvatski humanizam: XVI. stoljeće – protestantizam i reformacija*, Književni krug, Split, 1992.
- Hrvatski latinisti*, Erasmus naklada, Zagreb, 1994. (priredio Darko Novaković).
- IVANČAN, Ljudevit, *Podatci o zagrebačkim kanonicima* (tipkopis), Zagreb, 1924.
- IVANČAN, Ljudevit, »Kaptolska tvrđava Sisak«, *Bogoslovska smotra*, 1928.
- IVANČAN, Ljudevit, »Zagrebački kaptol 1093–1932.«, *Croatia sacra*, 2 (1932.), str. 161–275.
- IVANČAN, Ljudevit, »Čazmanski kaptol«, *Croatia sacra*, 2 (1932.), str. 118–119.
- Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad)biskupije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989. (priredili Metod Hrg i Josip Kolanović).
- KAPITANOVIĆ, Vicko, »Biskup Juraj Drašković na Tridentskom saboru«, *Kačić*, 6 (1974.), str. 105–121.
- KLAIĆ, Nada, »O protestantizmu u Hrvatskoj i Slavoniji«, *Historijski pregled*, III, 1957.
- KLAIĆ, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, 5, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1975.
- KLANICZAY, Tibor, »Pojmovi Hungaria i Pannonia u doba renesanse«, *Književna revija*, 30 (1990.) 1–2, str. 241–249.
- KORADE, Mijo, »Dobro zagrebačkoga kolegija Paukovec«, u: *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti*, Zagreb, 2003., str. 59–63.
- KORADE, Mijo, *Isusovci i hrvatska kultura*, Hrvatski povijesni institut, Zagreb, 1993.
- Krbavska bitka i njezine posljedice*, Hrvatska matica iseljenika, Filozofski fakultet, Zagreb, 1997.
- KRUHEK, Milan, »Izgradnja obrambenog sustava Slavonske granice u tijeku 16. st.«, *Povijesni prilozi*, 11 (1992.), str. 3–38.
- KRUHEK, Milan, »Sraz kršćanstva i islama na Krbavskom polju«, *Riječki teološki časopis*, 1 (1993.) 2, str. 241–269.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1886.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, »Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovici XVII. vieka«, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, 9 (1868.), str. 152–343.

- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, *Nadpisi sredovječni i novovjekni*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1891.
- Kulturno-poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije*, Hrvatsko izdavačko bibliografski zavod, Zagreb, 1944. (urednik Dragutin Kniewald).
- KUNTIĆ MAKVIĆ, Bruna, »Hrvatska povijest i panonska povijest«, *Osječki zbornik*, 22/23 (1997.), str. 123–127.
- KURELAC, Miroslav, »Hrvatski protuturski pisci XV. stoljeća«, *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti*, 1, Zagreb, 1998., str. 77–92.
- KURELAC, Miroslav, *Ivan Lučić Lucius, otac hrvatske historiografije*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
- KURELAC, Miroslav, »Prilog Ivana Luciusa-Lučića povijesti roda Zrinskih i njegove veze s banom Petrom Zrinskim«, *Zbornik Historijskog zavoda JAZU*, 8, 1977., str. 108–113.
- LASZOWSKI, Emilij, »Grad Vinica«, *Prosvjeta*, 7 (1899.) 14, str. 435–439.
- LASZOWSKI, Emilij, »Povijest zagrebačkih isusovaca od g. 1608.–1618.«, *Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, 15 (1913.), str. 161–178.
- LASZOWSKI, Emilij, »Dvije listine za povijest Vinice kod Varaždina«, *Vjesnik državnog arhiva*, 3 (1928.), str. 190–194.
- LUKINOVIĆ, Andrija, »Zagreb-devetstoljetna biskupija«, *Glas Koncila*, Zagreb, 1995.
- MESIĆ, Matija, *Hrvati na izmaku srednjeka vieka. Izabrane isprave*, Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod, 1996.
- MONOK István, »Zrínyi Miklós könyvtára és a többi horvátországi magángyűjtemény«, *Adalékok a 16-20. századi magyar művelődés történetéhez*, Budapest, 1987., str. 55–63.
- Pravni fakultet u Zagrebu 1776–1996.*, Pravni fakultet, Zagreb, 1996.
- REZAR, Vladimir, *Komentari o mojem vremenu*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001.
- REZAR, Vladimir, »Opsada Petrinje (1596) u spisu Nikole Stepanića Selničkoga«, *Petrinjski zbornik*, 1 (1998.), str. 29–49.
- SCHNEIDER, Artur, »Prilozi bibliografiji Vitezovićevih djela«, *Nastavni vjesnik*, 14 (1906.), str. 104–109.
- Sisačka bitka 1593.*, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta, Institut za suvremenu povijest, Povijesni arhiv Sisak, Zagreb, 1994.
- Sisak u obrani od Turaka 1544–1597. Izbor građe 1543–1597.*, Povijesni arhiv Sisak, Matica hrvatska, Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1993. (Priredili Jozo Ivanović, Josip Kolanović, Andrija Lukinović, Fedor Moačanin i Ivan Pomper).
- SZABO, Đuro, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1920.
- SZINNYEI, Jozsef, *Magyar irók élete és munkái*, Budapest, 1891.–1914.
- ŠIDAK, Jaroslav, *Historijska čitanka za hrvatsku povijest*, 1, Školska knjiga, Zagreb, 1952.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, »Dva ljetopisa XVII. vijeka«, *Starine JAZU*, 36, 1918., str. 353–367.

- ŠIŠIĆ, Ferdo, *Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473-1498) s dodatkom (1491-1496)*, Zagreb, 1936.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, »Hrvatska historiografija od XVI. do XX. stoljeća«, *Jugoslavenski istoriski časopis*, 1 (1935.), str. 22–51; 2 (1936.), str. 16–48.
- VANINO, Miroslav, *Isusovci i hrvatski narod*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1969.
- Velika povijest Crkve*, 4, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004. (urednik Hubert Jedin)
- VERONA, Eva, »Prinosi povijesti Sveučilišne knjižnice u Zagrebu i njena uređenja (1773-1814)«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 4 (1955-1957.), 1–4, str. 1–17.
- VERONA, Eva, »Prinosi povijesti Sveučilišne knjižnice u Zagrebu u prvome razdoblju njena života (1607–1773)«, *Zbornik Klasične gimnazije 1607.–1957.*, Zagreb, 1957.
- Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094.–1994.*, Nadbiskupija zagrebačka, Zagreb, 1995. (urednik Antun Škvorčević).
- Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
- Zrinski i Europa, 1–2*. Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, Zagreb, 2000.–2003. (urednica Jadranka Damjanov).

Summary

HUNGARIAN HISTORIAN NICHOLAS (MIKLÓS) ISTVÁNYFY (1538-1615) AND HIS MANUSCRIPT HISTORiarum DE REBUS UNGARICIS IN THE CROATIAN HISTORIOGRAPHY

Topic of this contribution is manuscript of the well known Hungarian historian Nicholas (Miklós) Istvánffy Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV ab anno 1490 ad annum 1605, and its place in the Croatian historiography. Except several articles that deal with the certain themes from the Istvánffy work, there is no single study that would cover his entire opus. Thus, author reveals Istvánffy's relations with Croatia and his deep connections with the Catholic Church. Moreover, author has investigated his impact on the later writers, especially regarding the work of Juraj Rattkay, Pavao Ritter Vitezović and Balthazar Adam Krčelić, which was rather unknown till now. Furthermore, author has investigated in what manner Istvánffy had elaborated in his manuscript certain topics from the Croatian history. The analysis has revealed that Istvánffy had covered much more of the Croatian history than it was commonly known before, which gives an opportunity for further investigations. By the same token, investigation of Istvánffy's descriptions of the historical events regarding the bishopric of Zagreb has revealed that our historiography mostly did not use this manuscript as a primary source. For Istvánffy the most appealing person from the history of the Zagreb diocese was bishop Juraj Drašković, who was promoter of Catholicism in the times of post-Trent renovation, defender of the Croatian borders against Ottoman Empire, and Croatian banus (viceroys) in the complex social circumstances.

KEY WORDS: *Istvánffy, early modern period, Croatian historiography, bishopric of Zagreb, Juraj Drašković*